

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

Modální slovesa v češtině a ruštině z pohledu výuky pro cizince

Modal verbs in Czech and Russian from the point of view of second

language learning

Bakalářská práce

Studijní program: Czech for Foreigners

Autor: Zheng Tian

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma: „*Modální slovesa v češtině a ruštině z pohledu výuky pro cizince*“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího práce a uvedl jsem v ní všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne.

Podpis

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval vedoucímu bakalářské práce doc. Mgr. Miroslavu Vepřkovi, Ph.D., za odbornou přípravu, trpělivé vysvětlení, poskytnuté konzultace a cenné rady při zpracování mé práce. Dále bych chtěl poděkoval všem konzultantům, kteří mi poskytli literaturu a další potřebné materiály pro zdárné dokončení mé práce.

Anotace

Jméno autora: Zheng TIAN

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra bohemistiky

Název diplomové práce: Modální slovesa v češtině a ruštině z pohledu výuky pro cizince

Jméno vedoucího diplomové práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Počet znaků: 100122

Počet titulů použité literatury: 16 odborných zdrojů, 8 internetových zdrojů

Tématem této diplomové práce je srovnání modálních sloves mezi češtinou a ruštinou prostřednictvím analýzy jejich vývoje a společného praslovanského východiska. V teoretické části se nejprve věnuje charakteristice a definici modalit, a poté se zabývá vlastnostmi modálních sloves. Dále se poukázáno na paralely a rozdíly mezi oběma jazyky v dané oblasti. V praktické části jsou analyzována všechna tato daná modální slovesa v češtině i v ruštině se zřetelem na jejich relevanci. V analytické části jsou zkoumány různé popisy modálních sloves v učebnicích češtiny a ruštiny pro cizince.

Klíčová slova: modální slovesa, modalita, vývoj, čeština, ruština, učebnice pro cizince

Annotation

Name of author: Zheng TIAN

Name of faculty and department: Faculty of Arts, Palacký University in Olomouc,
Department of Bohemian Studies

Title of diploma thesis: Modal Verbs in Czech and Russian from the point of view
of second language learning

Name of supervisor: doc. Mgr. Miroslav VEPŘEK, Ph.D.

Number of characters: 100122

Number of sources: 16 professional sources, 8 internet sources

The topic of this diploma thesis will focus on the comparison of modal verbs between Czech and Russian through the analysis of their development and common Proto-Slavic origin. At first, the theoretical part deals with the characteristics and definition to describe the modality, and then it deals with the properties of modal verbs. It also refers to the parallels and differences between these two languages in the given area. In the practical part, all of these given modal verbs in Czech and Russian are specifically analysed, and their relevance is directly focused on. The analytical part examines the various descriptions of modal verbs in Czech and Russian textbooks for foreigners.

Key words: modal verbs, modality, development, Czech, Russian, textbook for foreigners

Obsah

Úvod.....	7
1. Teoretická část.....	10
1.1 Pojem modality.....	10
1.2 Základní přehled vývoje modality.....	11
2. Praktická část.....	16
2.1 Sloveso <i>chtít</i>	16
2.2.1 <i>Sloveso хотеть</i>	17
2.2.2 <i>Vyjádření relevance modality mezi češtinou a ruštinou</i>	19
2.2 Sloveso <i>mít</i>	19
2.2.1 <i>Sloveso иметь</i>	21
2.2.2 <i>Slovo nutno</i>	22
2.2.3 <i>Sloveso nutit</i>	23
2.2.4 <i>Slovo нужно</i>	23
2.2.5 <i>Vyjádření relevance modality mezi češtinou a ruštinou</i>	24
2.3 Sloveso <i>mocť</i>	25
2.3.1 <i>Sloveso мочь</i>	27
2.3.2 <i>Vyjádření relevance modality mezi češtinou a ruštinou</i>	29
2.4 Sloveso <i>muset</i>	29
2.4.1 <i>Slovo надо</i>	31
2.5 Sloveso <i>smět</i>	33
2.5.1 <i>Sloveso сметь</i>	34
2.5.2 <i>Vyjádření relevance modality mezi češtinou a ruštinou</i>	35
3. Analytická část.....	36
3.1 Pojednání o modálních slovesech v učebnicích češtiny.....	36
3.2 Pojednání o modálních slovesech v učebnicích ruštiny.....	44
3.3 Srovnání učebnic češtiny a ruštiny.....	49
Závěr.....	52
Resumé.....	55
Seznam použité literatury.....	56
Internetové zdroje.....	57

Úvod

Tato bakalářská práce se zaměří na komparativní analýzu modálních sloves v češtině a ruštině, a to i z hlediska jejich vývoje a společného praslovanského původu. Chceme se však tak zaměřit na danou problematiku z hlediska výuky pro cizince, hlavně pro studenty neslovanského rodného jazyka. Jinými slovy, prozkoumáme paralely a rozdíly modálních slov mezi češtinou a ruštinou, což může být inspirací i pro případné inovace jazykové výuky pro cizince.

Celá práce se bude skládat z pěti částí. První částí je úvod, jenž stručně představí strukturu práce, cíl i výzkumné otázky. Druhou částí je teoretická část, v níž se analyzuje pět českých modálních sloves (*chtít, mít, muset, moct* a *smět*) a jejich odpovídající modální slova v ruštině. Nejprve, v části pojmu modalit se zaměříme na epistémickou modalitu, prostředky těchto uvedených modálních sloves v češtině a v ruštině, včetně ruských modálních predikativ (např. *надо, нужно*). Dále bude následovat obecná pojednání o rozdílech ve vyjadřování modalit mezi češtinou a ruštinou. Kromě toho poskytneme také základní přehled vývoje modalit v češtině a ruštině s pomocí praslovanského východiska, příbuzné teorie o vývoji české modalit jsou čerpány primárně z knihy *Historická mluvnice češtiny*¹. Pojednání o vyjadřování modalit v ruštině a jejího praslovanského východiska je koncipováno zejména podle knihy *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*². Navíc v této části jsou modální systémy slovanských jazyků porovnávány s germánskými jazyky, pak jako příklad si vezmeme typické modální sloveso *xotěti* v staroslověnštině, aby se dále vysvětlila míra gramatikalizace modalit u slovanských jazyků. Diskuze o této tématice je založena na Hansenově výzkumu³.

Po teoretické části následuje část praktická, ve které se práce zaměří na souvislost mezi pěti vybranými českými modálními slovesy (*chtít, mít, moct, muset, smět*) a odpovídajícími modálními slovesy (*хотеть, иметь, мочь, сметь*) i predikativy (*нужно, надо*) v ruštině. Vymezení každého českého modálního

¹ Arnošt Lamprecht, Dušan Šlosar, Jaroslav Bauer, *Historická mluvnice češtiny*, Statní pedagogické nakladatelství. Praha, SPN 1986.

² Radoslav Večerka, *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Univerzita Palackého v Olomouci, Nakladatelství Euroslavica, Olomouc-Praha 2006.

³ B. Hansen, P. Karlík, (eds.): *Modality in Slavonic Languages*. New perspectives. 2005.

slovesa probereme především pomocí *Příruční slovníku jazyka českého*⁴. Zároveň uvedeme definice ruských modálních slov podle online slovníku⁵. Navíc shrneme také příslušnou gramatiku a různé sémantické používání každého českého modálního slovesa a modálního slova v ruštině. Tyto paralelní otázky české a ruské morfosyntaxe jsou koncipovány dle *Příruční mluvnice češtiny*⁶ a *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*⁷. Kromě výše zmíněných úkolů budeme vyjadřovat relevance mezi různými odpovídajícími slovy v češtině a ruštině na základě jejich etymologického původu i výše uvedených teorií. Etymologické výklady těchto českých modálních sloves pochází z *Českého etymologického slovníku*⁸ a ruské etymologie budou čerpany z *Etymologického slovníku ruského jazyka*⁹.

V analytické části utřídíme a shrneme výukové charakteristiky modálních slov v těchto vybraných českých a ruských učebnicích ohledně modalit. Poté budeme porovnávat způsoby popisné modalit s pomocí jejich východiska v češtině a ruštině, abychom odvodili podobnosti o výkladu modalit v různých slovanských jazycích. V celé analytické části využijeme následující učebnice: *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*¹⁰, *Communicative Czech: (elementary Czech)*¹¹, *Czech it up! 3: čeština pro cizince: úroveň B1 = Czech for foreigners: level B1*¹², *Ruština nejen pro samouky*¹³, *Ruština pro samouky a věčné začátečníky*¹⁴, *Ruština pro začátečníky a samouky*¹⁵, *Učebnice současné ruštiny = Učebnik sovremennogo russkogo jazyka*¹⁶, *Ruština pro pokročilé*¹⁷. K analýze těchto učebnic ruštiny

⁴ *Příruční slovník jazyka českého* (1935–1957) Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Získal. <https://psjc.ujc.cas.cz/>.

⁵ С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова, *Толковый словарь русского языка*, <https://ozhegov.info/slovar/?q=%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%8C>.

⁶ Petr Karlík, ed. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

⁷ J. Bauer, R. Mrázek, S. Žaža, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*. Praha 1979.

⁸ Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015.

⁹ Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка. Том 3*, Москва: Издательство "Прогресс", 1986

¹⁰ Marie Boccou Kestřánková, Dagmar Štěpánková, Kateřina Vodičková. *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*, Kateřina. Brno: Edika, 2017.

¹¹ BEDNÁŘOVÁ, Ivana a PINTAROVÁ, Magdalena. Praha: Univerzita Karlova, 1995. ISBN 80-901947-2-9

¹² Darina Hradilová, Božena Bednaříková, Michal Čermák, Markéta Dosoudilová, Michaela Kopečková. *Czech it up! 3: čeština pro cizince: úroveň B1 = Czech for foreigners: level B1*. Michaela et al. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2021.

¹³ Věra Nekolová, Irena Camutaliová, Alena Vasiljeva-Lešková, *Ruština nejen pro samouky*. 2007.

¹⁴ Yulia Mamonova, Adam Janek, *Ruština pro samouky a věčné začátečníky*, Edika, 2021.

¹⁵ Štěpánka Pařízková, *Ruština pro začátečníky a samouky*. Pavel Pařížek, 2017.

¹⁶ Olga Belyntseva, Adam Janek, *Učebnice současné ruštiny = Učebnik sovremennogo russkogo jazyka*. Vyd. 1. [s. l.]: Computer Press, 2009.

¹⁷ Vladimír Barnet, *Ruština pro pokročilé*. V nakl. Leda 2., vyd. [s. l.]: Leda, 2007.

využijeme I online zdroj: *Модальность в польском и русском языках: Историческое развитие выражения необходимости и возможности как результат вне- и межславянского влияния*¹⁸.

Bohužel ještě nelze plně potvrdit hypotézu v části analytické, že tato tři česká modální slovesa *mít, smět, umět* mají podobné kořeny.

Pokud jde o způsob citování, k citování odkazů využijeme kurzívu, konkrétní referenční seznamy budou uzavřeny v závorkách a některá podstatná slova v citovaných textech budou tučně.

¹⁸ BESTERS-DILGER, J. (1997). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 43, 17–31.
<http://www.jstor.org/stable/24748115>.

1. Teoretická část

1.1 Pojem modality

Tato bakalářská práce se zabývá srovnáním modálních sloves. V češtině budou zkoumána slovesa *chtít, mít, moct, muset a smět* a k tomu odpovídající prostředky vyjadřování modalit v ruštině. Vzhledem k tomu, že tyto dva jazyky se odlišují, neboť přes svůj společný původ v praslovanštině se následně vyvíjely v mnoha ohledech samostatně v odlišných geografických oblastech, s odlišnými historickými okolnostmi, vlivem sousedních kultur, existuje ve vyjadřování modalit v těchto dvou jazycích různost. Analyzovat zde všechny modální výrazy přesahuje množství této práce, a proto nejprve vymezíme základní koncepty modalit, abychom upřesnili, které jazykové prostředky budeme následně zkoumat.

Pojem modalit chápán jednoznačně, dokonce lze najít různé definice z mnoha úhlů a oblastí. Z českého lingvistického hlediska se definuje jako: „*vyjadřování různé míry jistoty mluvčího o platnosti propozičního obsahu věty.*“¹⁹

Stejně jako definice zmíněná výše, koncept modalit je velmi široký, jenž neodkazuje konkrétně na několik určitých sloves. Modalita navíc není spjata primárně pouze se slovesy, nýbrž výrazové prostředky pro její vyjádření nacházíme i v rámci dalších slovních druhů (zejména u adverbii/predikativ). Lingvisté se obecně domnívají, že modalita „*vyjadřuje nutnost, možnost prepozice ve vztahu k průkaznému materiálu.*“²⁰ Stručně řečeno, že modalita není přísně omezena. „*Ve větě se často vyjadřuje i to, zdali je děj vynucený, nutný, náležitý, možný, dovolený, chtěný a apod. Jde tu o vystižení volního postoje činitele k ději, a proto mluvíme o volní modalitě.*“²¹

Ačkoliv definice modalit je vágní, stále můžeme k výzkumu vybrat nejrepresentativnější modální slova. Podle pojetí Milady Hirschové jsou slovesa *chtít* a *muset* považována za představitele silných modálních sloves. „*Významy sdělované modálními slovesy v oznamovací či tázací věty i sémantické pojmy*

¹⁹ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/EPIST%C3%89MICK%C3%81%20MODALITA>.

²⁰ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MODALITA>.

²¹ Arnošt Lamprecht, Dušan Šlosar, Jaroslav Bauer, *Historická mluvnice češtiny*, Statní pedagogické nakladatelství. Praha, SPN 1986, strana 350.

*vyjádřitelné některými modálními slovesy jsou paralelní nebo dokonce ekvivalentní s významy určitých řečových aktů. Naopak výskyt modálních sloves v performativních vzorcích má určité limity sémantické povahy. Důsledky interakce modálního slovesa s performativním slovesem jsou převážně pragmatické – liší se od doplnění ilokuční síly k projevům různých komunikačních strategií ve sféře zdvořilosti.*²²

Kromě základních modálních sloves jsou jedním z důležitých jazykových prostředků modální predikativa. Modální predikativa se používají k nahrazení některých modálních sloves. V staroslověštině neexistuje modální sloveso k přesnému vyjádření vynucenosti. Český jazykovědec Miroslav Komárek se domnívá, že můžeme řešit problém o novějších klasických gramatikách s pomocí vytvoření nového slovního druhu, tedy tzv. predikativ. „Např. v některých pracích se za samostatný slovní druh pokládají.“²³ V současné době se takový způsob stále užívá v některých slovanských jazycích k popisu dané modalidy. Například v ruštině jsou modální predikativa *надо* a *нужно*. I když se modální predikativa málokdy objevují v popisech současné češtiny, není tak těžké si najít odpovídající výrazy k těmto predikativům - „slova jako *možno*, *nutno*, *lze* ... se nazývají modální predikativa.“²⁴

V následujících kapitolách se začneme zabývat původem (etymologií) a vývojem těchto základních modálních sloves a predikativ, abychom provedli podrobnou analýzu, a nakonec vyvodili obecné spojení mezi slovanskými jazyky z hlediska vyjadřování modalidy.

1.2 Základní přehled vývoje modalidy

Výklad této problematiky zahájíme charakteristikou modalidy ve staroslověštině, protože je nejstarším doloženým slovanským jazykem a nejlépe zobrazuje nedochovanou a pouze rekonstruovanou praslovanštinu.

Způsoby vyjadřování modalidy v staroslověštině jsou především doloženy v případě voluntativní modalidy, která určuje, zda se děj nebo stav vyjádřený

²² Milada Hirschová (Olomouc): *Modal verbs and illocutionary constructions*, strana 351.

²³ Miroslav Komárek, *K otázce predikativa (kategorie stavu) v češtině*. In Sborník VŠ pedagogické v Olomouci (Jazyk a literatura), 1954, strana 7–25.

²⁴ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/ADVERBIUM#bibitem16>.

větným predikátem jeví mluvčímu jako nutný nebo možný. Sémanticky je vybudována na vztahu ekvipolentně opozitním, jeden pól přechází při negaci v opačný: popření (jedinečné) nutnosti otevírá pole různým alternativám, a stává se tak tedy pojetím možnostním, naopak negace možností jakožto různosti alternativ implikuje nezbytnost řešení jediného, a jeví se tedy jako nutnost.

Základní konstrukční typy vyjadřování voluntativní modalily byly vybudovány na společném obecném pojetí posesivity, vlastnění, v nichž konvertibilní (s pomocí negace) sémantický pár „možnost : nutnost“ vystupuje jako objektivní danost, jíž je subjekt vyjadřované činnosti – pokud ve výpovědi vůbec vystupuje – „obdařován“ jako její (pasivní) vlastník.²⁵

Pokud porovnáme modální systémy slovanských jazyků např. s germánskými, je zřetelné, že prvky běžně považované za „modální“ ve slovanských jazycích jsou méně gramatikalizované než v jazycích germánských²⁶. Od nejstarších doložených forem slovanských jazyků je sloveso *xotěti* používáno jako hlavní reprezentant vyjadřování vůle (např. současné ruské sloveso *xočetsja*). Staroslověnské modální sloveso *xotěti/xbtěti* má čtyři různé významy, tedy jsou *chtít*, *chtít něco získat*, *fatalistická budoucnost* a *bezprostřední akce*²⁷. Není pochopitelně možno přesně charakterizovat, protože se jedná pouze o rekonstruované jazykové stádium. Avšak důležité svědectví může podávat staroslověnština.

Z hlediska volní modalily je značná část vyjadřovacích prostředků současné češtiny zděděna z praslovanštiny, zároveň se určitá část v historickém vývoji jazyka změnila. Nacházíme především tři typy konstrukcí pro vyjadřování volní modalily. První je infinitivní vazba se sponou, druhá je spojení modálního slovesa s infinitivem významného slovesa a třetí pak spojení modálního predikativa (tj. příslovce nebo příd. jména s predikativní platností) s infinitivem významného slovesa. Infinitivní věty se sponou *býti* zdědila češtiny z praslovanštiny. Tento vzor věty lze zhruba rozdělit do tří kategorií, tedy *děj nutný*, *děj náležitý* a *děj možný*.

²⁵ Radoslav Večerka, *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Univerzita Palackého v Olomouci, Nakladatelství Euroslavica, Olomouc-Praha 2006, strana 201.

²⁶ Podle výzkumu *Hansena* (2003), B. Hansen, P. Karlík, (eds.): *Modality in Slavonic Languages*. New perspectives. 2005, strana 8.

²⁷ B. Hansen, P. Karlík, (eds.): *Modality in Slavonic Languages*. New perspectives. 2005, strana 10-11 (*Hansen*, 2001, strana 272-273).

Sice větný vzor infinitiv plus *býti* je zděděný, avšak je také v dnešní češtině zjednodušen. Například *bylo jemu býti sedm let v lesě*. V současné češtině je sloveso *býti* infinitivní formy vynecháno a osobní zájmeno *jemu* se změnilo do krátké formy *mu*. Nicméně celkový význam fráze *bylo jemu* je také nahrazen modálního slovesa *musel*. Poté věta v staročeštině *však jest smrti neutéci* má odpovídající věta v dnešní češtině tzv. „nikterak není možno smrti utéci Vít.“²⁸ Je vidět, že modální predikativum *možno* nahrazuje staročeská fráze *však jest*. Způsob použití těchto nepřímých modálních výrazů se řídí principem, že konkrétní činitel děje se tu vyjadřoval dativem, naopak obecný činitel se nevyjadřoval. V druhém případě tzv. *děj náležitý* se lze vyjádřit činitel dativem. Například staročeská věta - „*což sem kázal napsati, tomuť jest tak ostati*.“ Hrad „to má//musí tak zůstat?“ Nebo v rozvažovacích otázkách: *co mi učiniti s tobú?* „Co mám s tebou udělat?“; *co je nám sobě sdieti?* Mast „co si máme počít?“. V těchto vět ukazující děj možný se činitel nevyjadřoval, proto mají tyto věty všeobecnou platnost. Například „*nejednu pohanskú paní bieše viděti slziece*.“ LegKat „bylo [možno] vidět, jak slzí“; *to vše jest tak skryto, že toho bez mála nečíti* Kruml „že to bezmála nelze pozorovati“ (s elipsou spony).

Ty dva druhy infinitivních vět vyjadřující *děj nutný* a *děj náležitý* v následujícím vývoji jazyka ustupovaly, věty vyjadřující nutnost však byly udržovány až do 19. stol., například „*tobě jako knížeti jest pánem naším býti* Háj; *Čechům bylo ustupovati* Tyl.“ U těchto vět s významem náležitosti je dativ činitele již nepoužíván. Jenom infinitivní věty jako *co si počít? kam to dát? být či nebýt?* Modální sloveso *míti* lze hrát roli důrazu ve těchto větách, tedy *co si mám počít? kam to máme dát? máme tam jít?* apod.

Druhý způsob vyjádření volní modalita se týká spojení základního slovesa s infinitivem. Slovesa s modálním významem v češtině jsou z části zděděna z praslovánštiny a zčásti se jedná o pozdější výpůjčky z němčiny. Většina základních modálních sloves v češtině navazuje na praslovanské východisko, tedy mod. slovesa *jmieti* „míti (povinnost)“, *moci* a *chtieti*, přičemž všechna se zachovala v češtině dodnes. Například „*srov. ty mne máš poslušen býti* Kříž; *vieru pravú mají mieti lidé* HusPost; - *tuto býti nemôžem* Mast; *nikte nevie, co se státi moci bude* Alx;

²⁸ Staročeské příklady citujeme dle XY, a to včetně připojených zkratk památek.

- *utrpenie jmieti nechtie* LegKrist; *chcme vstáti* RůžZhr. Ke zdvořilému vyjádření rozkazu se užívalo už v stč. slovesa *ráčiti: paní, račte slyšeti* Dal“.

Dvě česká modální slovesa pocházející z němčiny jsou *musiti (musěti)* a *drbiti* (srov, dnešní něm. *müssen a dürfen*). Sloveso *musiti (muset)* je ještě obecně používáno v dnešní komunikaci, nýbrž sloveso *drbiti* již brzo zaniklo. Například „*musivě pryč jíti* Mast; *Řekové utiekati museli* Troji; - *drbíte za kněz silného mužě jmieti* Dal“.

V staročeštině existovalo další modální sloveso *neroditi*, jež znamená podobně jako záporné *nechtieti*. Nejčastěji se sloveso *neroditi* užívalo v rozkazovacím způsobu, kde je jakýmsi zesílením imperativu, „srov. *Přemysl nerodi s nimi jěti* Dal; *nerod'te se vínem opíjeti*“.

Modální sloveso *smieti* znamenalo v stč. „odvázat se“ a modálního význam „směti“ nabývalo jen ponenáhlu. Například „*apoštolé jsú nesměli soboty světiti* Mat; *nižádný ... nic svého nesmějieše mieti* Otc“.

Navíc forma modálních predikativ s infinitivem se v češtině objevují později. Stará jsou jenom predikativa *lze, nelze, třeba, netřeba, potřeba a potřebie*. Později slovo *třeba* bylo nahrazeno predikativem *možno*.

V současné češtině jsou užívána také predikativa *nutno a dlužno (dlužno* bylo přejato z ruštiny). Např. „*nutno nám bude vstáti* Čas. Čes. musea 1831; *názoru dlužno srovnati vespolek* Marek“.²⁹

Vyjadřování modality v ruštině lze zhruba rozdělit do dvou kategorií, první je podobná jako v češtině, tedy přímá narativní modální slovesa (jako *хотеть, мочь a иметь*) + infinitiv. Zároveň nacházíme odpovídající paralely k vyjadřování modality ve staroslověnštině. Nejtypičtější z nich je považována za osobní dvojčlenný větný typ „*ИМѢТИ + inf.*“, např. „*ѦЛИКО ВРѢМА СЪСОВОИѢ ИМѢТЪ ЖЕНИХА – НЕ ИМѢТЪ ПОСТИТИ СЯ*“ ‘pokud mají s sebou ženicha, nemohou se postit.’ Tento typ vyjadřování modality je ve staroslověnštině dědictvím z praslovanštiny a má kořeny až v ie. dávnověku. V oblasti dvojčlenného osobního typu existuje také

²⁹ Arnošt Lamprecht, Dušan Šlosar, Jaroslav Bauer, *Historická mluvnice češtiny*, Statní pedagogické nakladatelství. Praha, SPN 1986, strana 350-352.

vazbu „*моци* + inf.“ a „*дазжыизъ быти* + inf.“. Kromě toho v ruštině jsou také běžně používána modální predikativa (např. *надо*, *нужно*), což primárně vesměs měla zcela konkrétní významy, které jsou dobře patrné ve staroslověně nejen u těchto slov, jichž se užívalo kromě uvedených obrátů modálních ještě i mimo ně ve významech původních, nýbrž i u těch slov, která plnila již pouze funkci specializace volně modalitního významu. Kvůli tomu, že v staroslověně vstupovala do volně modalitních konstrukcí specifikující slova tvořená od základů z těchto sémantických okruhů, východisko modálních predikativ současné ruštiny lze nalézt v praslovanštině s doložením v staroslověně. Například od základu **nod-/*nud-* substantivum ve funkci predikativa *нѣжда/ноужда* odpovídá ruské slovo *нужно*, jež znamená nouze, donucení a násilí.³⁰

³⁰ Radoslav Večerka, *Staroslověněština v kontextu slovanských jazyků*. Univerzita Palackého v Olomouci, Nakladatelství Euroslavica, Olomouc-Praha 2006, strana 201-203.

2. Praktická část

Praktická část této bakalářské práce se zaměří na výzkum souvislosti mezi češtinou a ruštinou z hlediska původu modálních sloves. Budeme zkoumat základní česká modální slovesa a jejich odpovídající slovesa v ruštině. Kromě toho bude tato část analyzovat některá výjimečná modální slova v ruštině, tzv. modální predikativa, k nimž nelze v češtině nalézt přímou paralelu. Domníváme se, že jednotlivá modální slovesa v češtině mohou odpovídat více ruským slovům, která můžou vyjádřit danou modalitu. Například sloveso *muset* se překládá do ruštiny jako *надо*, *нужно* či *должно*. Jak již bylo uvedeno v teoretické části, budeme se zabývat danými modálními slovy v češtině, tedy budeme řešit *chtít*, *mít*, *moc*, *muset* a *smět*. V následujících kapitolách budeme podrobně analyzovat vybraná česká modální slovesa a jim odpovídající slova v ruštině.

Budeme vycházet především z *Příručního slovníku jazyka českého*, jenž je výkladovým slovníkem velkého rozsahu (čítá 8 dílů v 9 svazcích a dodatky), který se zaměřoval na zachycení spisovné slovní zásoby. Dalším zdrojem bude *Příruční mluvnice češtiny*, v níž budeme vyhledávat definice, různé tvary a detailní teorie těchto modálních sloves. Dále etymologická vysvětlení o českých modálních slovesech budou pocházet z *Českého etymologického slovníku*. Východiska odpovídajících modálních slov v ruštině budeme citovat z knihy *Этимологический словарь русского языка*.

2.1 Sloveso *chtít*

Definice slovesa *chtít*

Nejprve se věnujeme modálnímu slovesu *chtít*, které se považuje sloveso vyjadřující vůli, tzv. volitiv (např. Chci si to koupit. Nechci to dělat. Nechceš cestovat se mnou?)³¹

Morfosyntax slovesa *chtít*

Pro srovnání se uvádějí i věty se slovesem *chtít* – „typickým reprezentantem kontrolového slovesa“. „Subjekt modálního slovesa. může být nereferenční (tzv. expletivum),³² viz (3a) a (3b), což není možné s kontrolovými slovesy“. Např.:

³¹ *Příruční slovník jazyka českého* (1935–1957) Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Získal. <https://psjc.ujc.cas.cz/>.

³² Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. <https://www.czechency.org/slovník/EXPLETIVUM>.

- (3a) *Při přípravě scénáře: V jedné scéně má pršet. Režisér říká: Musí pršet pořádně. // *Chce pršet pořádně.*
- (3b) *Je důležité, aby se hlavní postavě stýskalo. Autor říká: Musí se mu stýskat. // *Chce se mu stýskat.*

Dělí se na slovesa významově pomocná, která doplňují významy plnovýznamových sloves o prvek modality nebo fázovosti (Např. Chci spát).

Sloveso CHTÍT má tvary:

Indik. prez. : chci, chceš ..., chtějí;

imperativ: chtěj;

přech. Přít. : chtěje, chtějíc, chtějíce//st. chtě, chtěc, chtěce

příč. lové: chtěl;

příč. trpné: chtěn;³³

Etymologie

Podle výkladu v *Českém etymologickém slovníku* se můžeme dozvědět, že od slovesa *chtít* patří k početné slovní čeledi, např. kde nalezneme další lexémy jako např. *chtěný, chtivý, chtíč a zachtít se*, což vše souvisí se sémantickým okruhem základního slovesa. Jedná se o sloveso praslovanské a všeslovanské, vyskytuje se již ve staroslověnětině. Původ praslovanského slova **chotěti/*chъtēti* není uspokojivě vysvětlený, problémem je zejména slabé doložení předpokládaného **chvot*, jenž znamená chuť.³⁴

2.2.1 Sloveso *хотеть*

Odpovídající ruské sloveso modálního slovesa *chtít* je *хотеть*.

Definice slovesa *хотеть*

Sloveso *хотеть* vymezuje výkladový slovník ruštiny následujícím způsobem: „хочу, хочешь, хочет, хотим, хотите, хотят; пов. (разг.) хоти; несов. 1. кого-чего, кого-то (с конкретн. сущ., разг.), с неопр. или с союзом "чтобы". Иметь желание, намерение (делать что-н.), ощущать потребность в ком-чем-н.

³³ Petr Karlík, ed. a kol. *Průruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, strana 310–311, 332, 334.

³⁴ Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015, strana 254.

Х. помощи (чтобы помогли). Х. чаю. Х. есть. Хочешь конфетку? Зови кого хочешь (кого угодно). Есть все что хотите (все что угодно). 2. кого-чего и с союзом "чтобы". Стремиться к чему-н., добиваться осуществления, получения чего-н. Х. мира. Х. понимания от собеседника. Хочет, чтобы все было в порядке. * Если хотите (хочешь), вводи, ел. - пожалуй, конечно. Он, вели хотите, прав. Как хотите (хочешь) - 1) как вам (тебе) угодно; 2) вводи, ел., при возражении: а все-таки, несмотря ни на что. Яоклзо-тите, а я не согласен. Хочешь не хочешь (разг.) - поневоле приходится. Хочешь не хочешь, а едешь. Через не хочу (разг.) - преодолевая нежелание. Ешь (пей, бери и т.п.) - не хочу (разг.) - в сочетании с формой пов. накл. обозначает неограниченную возможность делать что-н., свободу действий. Пряников там ешь - не хочу. Гуляй - не хочу.“³⁵

Morfosyntax slovesa *хотеть*

V ruštině sloveso *хотеть* lze chápat jako konfliktní³⁶ modální sloveso, jež odráží kontrast mezi záměry agenta a jejich provádění. Tedy ve frázi (39), která se stala aforismem, se tedy staví proti plánu a svůj nedosažený výsledek („anti-výsledek“, podle V. A. Plungyana) a v podobných výrozech. (40) Odráží rozpory v interakci různých typů potenciálu.

(39) Хотели как лучше, а получилось как всегда.

(40) Он хочет / хотел бы, а не может помочь нам.

Могу / могла бы рассказать, но не хочу и не обязана это делать.³⁷

Etymologie

V *Etymologickém slovníku ruského jazyka* (Этимологический словарь русского языка) se našel východisko slovesa *хотеть*, jež patří k slovní čeledi např. *похоть*, *прихоть*, *охота*. Podle výkladu se domnívá, že se staroslověnský prototyp slovesa *хотеть* nachází slovesa *хотѣти*, *хотѣж* a *хѣтѣти*. Poté se odpovídající slovesa **хѣтѣти*, **хотѣти* v praslovanského jazyka podobají spíše

³⁵ Толковый словарь русского языка, С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова, <https://ozhegov.info/slovar/?q=%D1%85%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%8C>.

³⁶ B. Hansen, P. Karlík, (eds.): *Modality in Slavonic Languages*. New perspectives. 2005, strana 160.

³⁷ Tamtéž.

současné ruštině z hlediska tvoření slov.³⁸

2.2.2 Vyjádření relevance modality mezi češtinou a ruštinou

Sloveso *chtít* v současné ruštině nalezneme v podobě *хотеть*. Fonetická podoba v ruštině navazuje také na praslovanskou formu, největší změnou je nahrazení *-ti* morfémem *-t'*, jako u většiny sloves v ruštině.

Rozdíly mezi tvary slovesa *chtít* mezi češtinou a ruštinou se týkají rozdílů obvyklých v konjugaci sloves mezi oběma jazyky, např. v první osobě singuláru *-u* x *-i* navazují na praslovanské východisko, tedy *-o*, ale samostatný vývoj v češtině vedl ke koncovce *-i*. Tato souvislost obou sloves ve sledovaných jazycích je lépe viditelná i srovnáním s tvary slovesa ve staré češtině, *chtieti* a *chcu*.³⁹

2.2 Sloveso *mít*

Význam *mít*

Sloveso *mít* je druhé důležité modální slovo a budeme zkoumat význam vyjadřování modality tohoto slovesa, tedy *mít* vyjadřuje děj, o němž bylo rozhodnuto, ustanoveno z něčí vůle, aby se stal.⁴⁰

Definice

Mít je sloveso vyjadřující modalitu. Za základní (primární) „*mít*“ se považuje sloveso vyjadřující záhodnost tzv. hortativ⁴¹ (např. Mám tuto práci sám. Neměl ses mu smát.)

Na základě vlastností (a) – (i) se rozlišují prvotní/základní/vlastní modální slovesa, která mají maximum z množiny vlastností (a) – (i): *muset, mít, moci, smět*, a modální slovesa v širším smyslu, která mají některé vlastnosti,

O typicky strukturalistické postižení obecných (invariantních) významů se

³⁸ Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка. Том 4*, Москва: Издательство „Прогресс“, 1986, strana 270.

³⁹ Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015, strana 254.

Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка. Том 4*, Москва: Издательство „Прогресс“, 1986, strana 270.

⁴⁰ *Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)* Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Ziskal. <https://psjc.ujc.cas.cz/>.

⁴¹ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO>.

pokusila Běličová (1983),⁴² přičemž (jako řada dalších autorů) předpokládá, že modální sloveso *mít* se od *muset* liší přítomností dalších sémantických rysů.⁴³

Morfosyntax slovesa mít

Podle pojetí Kratzerové, která vymezuje sémantiku modálních sloves, lze vyvozovat, že dva základní výše popsané parametry – modální „síla“ (možnost × nutnost) a modální „příchuť“ (epistémická × okolnostní) – mají zásadně odlišný charakter. První parametr je kódován přímo v lexikální sémantice sloves, kdežto druhý parametr je určen až na základě kontextu. To hezky zachycuje pozorování, že v mnoha jazycích se od sebe navzájem liší modální slovesa s různými modálními „silami“, avšak jedno a totéž sloveso může být použito pro vyjádření různých modálních „příchutí“. V č. toto platí pro tři ze čtyř základních modálních sloves – *muset*, *moci* a *mít*.

- (7a) Musel být doma = *Určitě byl doma* n. *Měl přikázáno být doma*
(7b) Mohl být doma = *Možná byl doma* n. *Měl povoleno být doma*
(7c) *Měl být doma.* = *Prý byl doma* n. *Měl přikázáno být doma*
Směl být doma. = *Měl povoleno být doma (nikoliv: Možná byl doma)*
(7d)

Sloveso MÍT je na základě odlišností některých typů v češtině zpravidla klasifikováno jako nepravidelné. Nalezneme u něj tvary:

Indik. prez.: mám, máš..., mají;

imperativ: měj;

přech, přít.: maje, majíc, majíce;

příč. l-ové: měl...

Dále se řadí ke slovesům významově pomocným, která doplňují významy plnovýznamových sloves o prvek modality nebo fázovosti (např. *Mám vám vyřídit.*)⁴⁴

Etymologie

⁴² Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO#bibitem3>.

⁴³ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO>.

⁴⁴ Petr Karlík, ed. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, strana 310–311, 332, 334.

Všeslovanské, staroslověnské *iměti*, praslovanské **jьměti* (1. ps. přít. *jьmamъ*) je stará odvozenina od indoevropská slovesa.⁴⁵

Podle vyjádření *Českého etymologického slovníku* se můžeme dozvědět, že praslovanské východisko slovesa mít je **jьměti* (1. ps. přít. *jьmamъ*), což je stará odvozenina od indoevropská slovesa. Staroslověnské sloveso je uváděno (vzhledem k problematice počáteční prejotace) v základní podobě *iměti*. Sice toto sloveso je všeslovanské, avšak to slovo má v různých slovanských jazycích různé významy. V češtině sloveso *mít* se používá jako modální sloveso a sloveso, které vyjadřuje vlastnění. V současné ruštině *имѣть* se málokdy používá při komunikaci a použití toho slova jako modální sloveso v podstatě zmizelo. Zároveň sloveso *имѣть* je v ruštině relativně zcela zachováno výslovnost praslovanštiny.

2.2.1 Sloveso *иметь*

Иметь je považováno za odpovídající ruské sloveso modálního slovesa *mít*.

Definice

Podle popisu v slovníku ruštiny je uvedena definice slovesa *иметь* následujícím způsobem: -ею, -еешь; несов. 1. кого-что. Обладать, располагать, владеть кем-чем-н. Я. деньги. Я. право. И. детей. И. кого-н. помощником. Комната имеет одно окно. 2. что. В сочетании с существительным обозначает действие в соответствии со знач. данного существительного. Я. применение (применяться). Я. значение (значить). Я. дело с кем-чем-н. (состоять в каких-н. отношениях, связях). Я. место (быть налицо, наличествовать; книжн.). Я. задачу, цель или задачей, целью (стремиться к чему-н., к какой-н. цели). Я. мужество, смелость (оказаться достаточно мужественным, смелым для какого-н. поступка). 3. В сочетании с неопр. обозначает буд. вр. (в соответствии со знач. глагола в неопр.) (книжн.). Имеет произойти нечто важное. Имеет быть (произойдет, будет иметь место; неправ. употреблять в сочетании "имеет место быть"). заседание. * Иметь что против кого-чего - относиться отрицательно, неприязненно. Что ты имеешь против этой кандидатуры? Ничего не имею против - согласен, не возражаю. || сов. заиметь, -ею, -еешь (к 1 знач.; прост.). Решил з. мотоцикл.⁴⁶

⁴⁵ Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015, strana 420.

⁴⁶ *Толковый словарь русского языка*, С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова,
<https://ozhegov.info/slovar/?q=%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%8C>.

Morfosyntax slovesa *иметь*

Sloveso *иметь* „mít“ je funkčně dosti omezeno a mnohdy se místo něho klade obrat typu *у меня (есть)*: „*У меня есть два билета. Мám dva lístky. – У него жар. Мá horečku. – У тебя записано всё? Мáš записано všechno?*; v. §201“.⁴⁷

Místo některých osobních modálních sloves lze užít spojení modálního podstatného jména se slovesem **иметь**: *иметь возможность* (poněkud knižní)*, *иметь право*, *иметь намерение* (knižní). Obdobně lze významové odstíny některých predikativních adjektiv postihnout **ustáleným předložkovým výrazem**: *быть в состоянии* „být s to“, *быть не в силах* „nebýt s to“, „nemít sil k něčemu“ a některé jiné. Příklady na oba typy případů: „*Вы не имеете права подозревать его. – Не имея возможности* учиться в школе, молодой Максим Горький тем более страстно читал книги. *Младý М. Горький не мёл возможность (! не мohl) chodit do školy, ale тím vášnivěji četл knihy. – Ученик был не в состоянии (! не был в состоянии) правильно ответить. Жák nebyл s to (! недovedл) справнне odpovedět*“.⁴⁸

Etymologie

V *Etymologickém slovníku ruského jazyka* se sloveso *иметь* popisuje následujícím způsobem: „*имамаь, иметь, цслав., ст. -слав. имамаь, имѣти, чеш. mám, míti; см. Розвадовский, RS 7, 9. Связано с праслав. *jъmъ: *jęti. Во всяком случае, отношение а : ѣ является древним. Имею — новообразование от иметь*“.⁴⁹

Podle výkladu na *Etymologickém slovníku ruského jazyka* se můžeme dozvědět, že staroslovanské východisko slovesa *иметь* jsou *имамаь* a *имѣти*. Podobné formy slovesa *иметь* existují ve všech slovanských jazycích.

2.2.2 Slovo *nutno*

Význam *nutno*

*nutno, -a n. nutnost. То сердце, сердце, jako zem, noc kryje, věčné nutno. В. Jel.⁵⁰

Slovní druh

Slovo *nutno* může být modální příslovce, které se užívá pouze po sponě ve

⁴⁷ J. Bauer, R. Mrázek, S. Žaža, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*. Praha 1979, strana 13

⁴⁸ Tamtéž, strana 60.

⁴⁹ Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Москва: Издательство „Прогресс“, 1986, strana 128.

⁵⁰ *Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)* Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Získal. <https://psjc.ujc.cas.cz/>.

větech bez podmínky. Často je toto slovo *nutno* označováno jako modální predikativum.⁵¹

Definice slovesa *nutno*

Je nutno je odpovídající neosobní výraz modálních sloves *muset, moci*.

Při manipulaci s vypínačem musíme / je nutné dbát na dodržení bezpečnostních předpisů. Gramatickým prostředkem k vyjádření **n.** je kniž. až arch. konstrukce „*je(st) + inf. Skupina*“: *Při manipulaci s vypínačem jest přísně dbáti na dodržení bezpečnostních předpisů.*⁵²

2.2.3 Sloveso *nutit*

Definice slovesa *nutit*

Další sloveso s podobným významem jako výše uvedené modální sloveso *mít*, které bylo též vybráno k analýzám, je sloveso *nutit*. Sloveso *nutit* se tedy používá k popisu modality, významem tohoto slovesa je *naléhavě nabízet*, např. „*Posadili jeji za stůl a nutili mu plný talíř polévky. Wolk. [Pensista] doma kaktusy pěstuje a jeden exemplář mi nutí v úsměvu. Sova*“⁵³

Etymologie

Nutit (14.st.), *nutný, nutnost, donutit, vynutit, přinutit, vnutit*. Psl. **nutiti* je příbuzné se stpr. *nautins* (ak. Pl.) {nouze} a gót. Je existence již ps. **nutiti* vedle **nuditi* pravděpodobnější. Srov. ↓*nýt*² a ↓*unavit*.⁵⁴

2.2.4 Slovo *нужно*

Význam slova *нужно*

Нужно se týká modálního predikativního příslovce, jež je proti *надо* méně modálně rozrůzněné a poněkud řídkěji užívané. Vyjadřuje potřebnost nebo vhodnost, též jde-li o cizí radu (= „musit“, „mít“, „třeba“, „nutno“ v příslušných odstínech): „Только *нужно* хорошенько продумать размещение вещей внутри.

⁵¹ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/ADVERBIUM#mod%C3%A1ln%C3%AD%20predikativum>.

⁵² Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/NUTNOST>.

⁵³ *Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)* Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Získal. <https://psjc.ujc.cas.cz/>.

⁵⁴ Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015, strana 459.

*Jen si myslím pořádně promyslet rozmístění věcí uvnitř. Až, - (Мне) не нужно ходить в город. Nemusím (// nepotřebuji) chodit do města. - (Вам) нужно было прийти вчера, сегодня у него нет времени (měl jste přijít)“.*⁵⁵

Morfosyntax slova нужно

Sponové sloveso stává zpravidla za predikativními příslovci (srov. §291).

Zároveň *не* se neklade před sponu (v. § 402): Не надо было волноваться. || нужно было не волноваться. *Neměl ses* (|| *neměl jsem se, neměl jste se, neměl se ...*) *znerokojovat*.

Odstín podmíněnosti, menší kategoričnosti příslušného modálního významu, lze při predikativní příslovci *нужно* naznačit užitím částice *бы*, která pak stojí hned za příslovcem. Podobné vyjadřování je v běžné mluvě obvyklejší než s podmiňovacím způsobem *было бы*: Нужно *бы* (|| нужно было был) помочь им. *Mělo by se jim pomoci*. || Bylo by třeba jim pomoci.⁵⁶

Etymologie

Odpovídající modální slovo současného ruského slova *нужно* se vymezuje podle výkladného slovníku následujícím způsobem: „*нужа* «нужда», *нужный*, также *нужда* (последнее заимств. из цслав.), ст. -слав. *ноужда* наряду с *нжда* (Мар., Зогр., Ассем., Клоц., Euch. Sin.; см. Дильс, Аксл. Gr. 58), чеш. pouze «нужда, бедность»“.⁵⁷

2.2.5 Vyjádření relevance modality mezi češtinou a ruštinou

Jak je psáno výše, je vidět, že české modální sloveso *mít* v zásadě odpovídá ruskému slovesu *иметь*, avšak sloveso *иметь* se v ruštině málokdy vyskytuje ve větě samostatně jako modální sloveso. Poté jsme identifikovali české sloveso *nutit* k popisu modality *mít*, která může přímo vyjadřovat význam *naléhavě nabízet*.⁵⁸

⁵⁵ J. Bauer, R. Mrázek, S. Žaža, *Průruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*. Praha 1979, strana 54.

⁵⁶ Tamtéž, strana 56.

⁵⁷ Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка. Том 3*, Москва: Издательство "Прогресс", 1986, strana 88.

⁵⁸ *Průruční slovník jazyka českého (1935–1957)* Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Získal. <https://psjc.ujc.cas.cz/>.

K vyjádření stejného významu slovesa *nutit* obvykle používáme příslovce *нужно* v ruštině. Naproti tomu ruskému slovu *нужно* v češtině formálně odpovídá slovo *nutno*. Výraz *nutno* se označuje jako modální predikativum⁵⁹, ale nepatří k základním modálním slovům.

Lze tedy soudit, že v současné češtině je více modálních sloves než v dnešní ruštině, a proto v ruštině určitá modální adverbia či predikativa jsou potřebná k vyjádření modality.

2.3 Sloveso *moct*

Sloveso *moct* nebo starší forma *moci* je považováno za primární modální sloveso v češtině. Zřejmě pod vlivem němčiny sloveso *moct* označuje děj své věty jako přípustku.⁶⁰

Morfosyntax slovesa *moct*

Moct je modální sloveso vyjadřující možnost, které odpovídá kvantifikátorům existenčním.

Vymezování významu modálních sloves v zahraničí odborné literatuře většinou vychází z logických a logickosémantických pozic, v české tradici se spíše opírá o jazykové kategorie. Pod vlivem logických prací nebo z interně jazykových důvodů (např. vzhledem k negaci modálních sloves) se většinou rozlišují modální slovesa vyjadřující nutnost (*muset, mít*) a možnost (*moci, smět*). Základní významy modálních sloves charakterizují takto: *moci* = *possibilitiv*.⁶¹

Z metodologického pohledu funkčního strukturalismu registrujeme také případy, kdy je interpretace pragmatických efektů modálních sloves odvoditelná z jejich sémantiky a diskurzu, v němž je modálních sloves užito. Např. sloveso *muset* na základě významu ‘nutnost’ je v diskurzu A interpretovatelné jako výraz méně zdvořilý než sloveso *moci* s významem ‘možnost’ (maxima ‘dej možnost výběru’ / ‘neomezuj chování druhého’): *Musíš se oholit* × *Můžeš se oholit*. V diskurzu B (např. když má mluvčí návštěvu) je ovšem v hostitelově větě *Musíte*

⁵⁹ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/ADVERBIUM#mod%C3%A1ln%C3%AD%20predikativum>.

⁶⁰ *Příruční slovník jazyka českého* (1935–1957) Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Získal. <https://psjc.ujc.cas.cz/>.

⁶¹ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/FGP>.

si dát ještě dvě deci modální sloveso *muset* hostem interpretovatelné jako zdvořilé vyjádření, zatímco věta *Můžete si dát ještě dvě deci* by byla hostem interpretována jako nezdvořilá.⁶²

Sémantika

(4b) Může pršet

LF: [[může [MB] [pršet]]] = Existuje aspoň jeden možný svět v MB, ve kterém prší.

Např. adverbialní věta *pokud vím*, (5a), odpovídá množině světů, které jsou průnikem všech propozic, o nichž vím, že jsou pravdivé; adverbiale podle *dopravních předpisů*, (5b), odpovídá množině světů, již získáme průnikem všech propozic, které tvoří dopravní předpisy; věta *aby ses dostal do Králova Pole*, (5c), odpovídá množině světů, již získáme průnikem všech světů, v nichž ses dostal (v nějakém budoucím čase) do Králova Pole.

(5a) Pokud vím, Petr už musí/může být dědeček

epistémická modalita

= Pro všechny/některé světy w, kompatibilní s tím, co vím ve w₀ (evaluační/skutečný svět), platí, že Petr je dědeček ve w.

(5b) Podle dopravních předpisů musíme/můžeme zůstat stát

deontická modalita

= Pro všechny/některé světy w kompatibilní s tím, co nařizují dopravní předpisy ve w₀, platí, že stojíme ve w.

(5c) Aby ses dostal do Králova Pole, musíš/můžeš jet autobusem

teleologická modalita

(7b) Mohl být doma = *Možná byl doma* n. *Měl povoleno být doma*

Ve větě *Nemůže být doma* může být negované modální sloveso interpretováno epistémicky a současně v dosahu negace; tuto interpretaci můžeme vyjádřit pomocí parafráze „není pravda, že podle toho, co vím, je možné, že je doma“, tedy „určitě není doma“. Totéž platí o nutnostním modálním slovesu *muset*. Dalším případem je vztah k nominálním kvantifikátorům. Podle von Fintela & Iatridou(ové) (2003)⁶³

⁶² Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO>.

⁶³ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*,

Dále chceme upozornit na slovesa významově pomocná, která doplňují významy plnovýznamových sloves o prvek modalitu nebo fázovosti (Např. Nemůžu vám to říct. Můžete mi pomoci?)⁶⁴

Etymologie

Moct je všeslovanské sloveso, jež má staroslověnské východisko *mošti*. Praslovanské odpovídající sloveso tohoto slovesa je **mogti*, což vychází z indoevropského slova. Původ slovesa *moct* je *moci* a náleží do bohatě zastoupené slovní čeledi s dalšími lexémy jako např. slova *přemoci*, *potoci*, *помос*, *помосный*, *vzmoci se*, *zmoci* aj. Významy těch slov do určité míry souvisí se schopností, takže *moc* lze považovat za kořen těch slov. V ruštině sloveso *мочь* v infinitivu koncovkou dobře odpovídá českému tvaru, avšak první osoba singuláru v ruštině lépe odráží praslovanskou podobu.⁶⁵

2.3.1 Sloveso *мочь*

Sloveso *мочь* je v současné ruštině používáno k vyjádření českého modálního slovesa *moct*.

Definice

Ruské modální sloveso *мочь* je podle výkladového slovníku definováno jako: „могу, можешь, могут; мог, могла; могущий; моги (в нек-рых сочетаниях; разг.); несов., с неопр. Быть в состоянии, иметь возможность (делать что-н.). Можем помочь. Не могу понять. Может хорошо учиться. Этого не может быть, потому что этого не может быть никогда(шутл.).* Может быть или быть может -1) вводн. сл., как можно думать, возможно. Вернется, может быть, только к вечеру; 2) выражение неуверенного подтверждения, вероятно, по-видимому. Он придет? - Может быть. Не могу знать (устар. разг.) - вежливый официальный ответ в знач. не знаю, мне неизвестно (обычно у военных). Не может быть! - восклицание, выражающее удивление и недоверие, сомнение в чем-н. Видели снежного человека. - Не может быть! Не моли! (устар. и разг.) - не делай, не вздумай сделать что-н. Слабого обидеть не моги (афоризм). При

<https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO#bibitem47>.

⁶⁴ Petr Karlík, ed. a kol. *Průruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, strana 310.

⁶⁵ Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015, strana 424.

начальнике и пискнуть не могли. И думать не могли! (строгий запрет). Как живете-можете? (разг.) - как живете, как поживаете? Через не могу (делать, сделать что-н.) (разг.) - преодолевая невозможность, отсутствие сил. || сов. смочь, смогу, сможешь,смогут; смог, смогла; смоги.“⁶⁶

Morfosyntax slovesa мочь

Sloveso *могу* nebo predikativní příslovce *можно* před záporným infinitivem vyjadřuje možnost nekonat děj, tj. popření jeho neodvratnosti (= „nemusím“, „nemusí se“): *Одного меня немцы могут и не заметить.* Jsem-li sám, nemusí mě Němci ani zpozorovat. *Fad. – Это можно не записывать. То se zapisovat nemusí.* Srov. § 51, 55.⁶⁷

Sloveso *могу* patří k základním modálním slovesům. (Po stránce tvaroslovné je důležitá ta okolnost, že budoucí čas sloves *могу* a *хочу* zní *смогу*, *захочу* a že i v minulém čas lze užít tvarů s těmito předponami: *смог, захотел.*)⁶⁸

Sloveso *могу* vyjadřuje prostou možnost (= „mohu“): *Можете с ним поговорить сами. Можете с ним поговорить сами* (// *sama, sami, samy*). Se záporným infinitivem je obecným ekvivalentem českého slovesa „nemusit“: *Ты можешь туда не ходить*, если тебе не хочется. *Nemusíš tam chodit*, když se ti nechce. *-Он может не выдержать. Stachovič nemusí vydržet* [tj. možná nevydrží]

Spojení *не могу не* je nejvhodnější prostředek k vyjádření neodvratnosti (= „musím“, „nemohu ne“): *Я не мог не улыбнуться. Musel jsem se usmát. //Nemohl jsem se zdržet úsměvu.* – *Всё это не могло не отразиться в словарном составе языка. То všechno se muselo odrazit (// nemohlo neodrazit) v slovní zásobě jazyka.* Z odb. lit.⁶⁹

Etymologie

Podle výkladového etymologického slovníku sloveso *мочь* se definuje následujícím způsobem: „**МОГУ, МОЖЕШЬ, МОЧЬ**, ст -слав. **МОГЖ, МОШТИ**, чеш. *mohu, můžeš, moci*. || *Праслав. *mogo, *mogti*, реликт неударенного перфекта

⁶⁶ *Толковый словарь русского языка*, С.И.Ожегов,
<https://ozhegov.info/slovar/?q=%D0%BC%D0%BE%D1%87%D1%8C>.

⁶⁷ J. Bauer, R. Mrázek, S. Žaža, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*. Praha 1979, strana 45.

⁶⁸ Tamtéž, s. 59.

⁶⁹ Tamtéž, s. 59.

атематического глаг.“⁷⁰

2.3.2 Vyjádření relevance modality mezi češtinou a ruštinou

České sloveso *moci* má jako základní modální sloveso stejné východisko jako ruské sloveso *мочь* v praslovanském jazyku, tedy **mogti*. Starší česká forma *moci* přesněji formálně odpovídá ruskému tvaru infinitivu, u něž je navíc patrné změkčení slovesné infinitivní koncovky. V češtině se praslovanské zakončení *-gti* změnilo palatalizací na *-ci*. Ruské modální sloveso *мочь* má v první osobě singuláru indikativu přítomnosti tvar *могу* a ve formě druhé osoby singuláru je *можешь*. Původní souhláska *g* je stále reflektována beze změny v současné ruštině, zatímco v češtině se v souladu s hláskovým vývojem změnila na *h*. V češtině se dále pravidelně vyvíjí prodloužené *ó* na *ů* (*můžeš*) a později se v důsledku morfologické analogie (vyrovnání) objevuje i nový tvar první osoby singuláru indikativu přítomnosti *můžu*.

2.4 Sloveso *muset*

Význam *muset*

Sloveso *muset* znamená *být povinen, nucen. vyjadřuje neodvratnost nějakého děje. vyjadřuje logickou nutnost, velkou pravděpodobnost n. jistotu.*⁷¹

Definice

Jedná se o sloveso vyjadřující modalitu. Za základní (primární) „*muset*“ se považuje sloveso vyjadřující krajní nutnost tzv. debitiv⁷² (např. *Musím to vědět. Ten film je velmi zajímavý, musíš se na to podívat.*)

Morfosyntax slovesa *muset*

Z charakteristiky uvedené v *Encyklopedickém slovníku češtiny* vyplývá, že „základní česká modální slovesa jsou po formální stránce slovesa na pomezí lexikálních kategorií a funkčních kategorií.“⁷³ Vlastnost modálního slovesa *muset* je, že jej lze kombinovat s jinými slovními druhy, které je řadí do lexikální

⁷⁰ Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка. Том 3*, Москва: Издательство „Прогресс“, 1986, strana 635.

⁷¹ *Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)* Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Získal. <https://psjc.ujc.cas.cz/>.

⁷² Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO>.

⁷³ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO#bibitem29>.

kategorie, patří jejich konjugace, schopnost tvořit infinitiv či *-l-ové* participium, schopnost pojit se s různými auxiliáry (*musel jsem, budu muset, musel bych*), schopnost nést negační prefix (*nemusel*). „Vlastnosti řadící modální slovesa mezi kategorie funkční jsou např. neschopnost tvořit pasivní participium (**musen*), nominalizace (??*musení*) či neschopnost vyjadřovat vid či aktionsart a s tím úzce spojená neschopnost pojit se s verbálními prefixy (**domuset*), popř. sufixy (**musívat*; srov. *mívat*, které však postrádá modální význam), absence imperativu (**měj čist × měj se dobře*).“⁷⁴ Pokud jde o syntax, tak je k funkčním kategoriím řadí jejich vlastnost obligatorní restrukturační (*restructuring*),⁷⁵ „což v taxonomii Wurmbradové odpovídá tomu, že jejich komplementem může být jen velmi ‚malá‘ struktura“⁷⁶. Z tohoto pohledu můžeme usuzovat, že „komplementem základních českých modálních sloves je vždy infinitiv, a tedy nikdy finitní klauze (*Musel spát × *Musel, že spí / bude spát / aby spal / ...*), n. tím, že tento infinitiv neposkytuje funkční strukturu nutnou pro umístění pronominálních klitik, které tím pádem obligatorně ‚stoupají‘ do funkční struktury slovesa nadřazeného: *Marie ho musela podepsat × *Marie musela {ho} podepsat {ho}*; srov. *Marie se {ho} rozhodla {ho} podepsat {ho}*.“⁷⁷

V této souvislosti se dále nabízí zásadní teoretická otázka, „jsou-li **m.s.** slovesa kontrolována, n. slovesa nadzvednutá. V prvním případě, ilustrovaném v (1a), by jejich argumentem nebyla jen infinitivní VP, nýbrž také subjekt (*Karel*), který by referenčně ‚kontroloval‘ prázdnou kategorii PRO v subjektové pozici zanořeného predikátu (*jít domů*). V případě druhém, viz (1b), by lexikální subjekt byl generován v argumentové struktuře zanořeného predikátu a byl by (v č. opcionálně) ‚nadzvednut‘ (*raised*) do funkční struktury modálních sloves, s nímž vstupuje do formálního vztahu subjekt-predikátové shody.

- (1a) Karel_i musí [PRO_i jít domů]
 (1b) Karel_i musí [ti jít domů]“⁷⁸

⁷⁴ Viz tamtéž.

⁷⁵ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/RESTRUKTURACE>.

⁷⁶ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO#bibitem33>.

⁷⁷ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO#bibitem10>.

⁷⁸ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO>.

Sémantika

Základním parametrem, v němž se modální slovesa od sebe navzájem liší, je tzv. „modální síla“ (*modal force*); modální slovesa vyjadřující nutnost (např. *muset*) odpovídají univerzálním kvantifikátorům a modální slovesa vyjadřující možnost (např. *moci*) odpovídají kvantifikátorům existenčním. Přesněji řečeno, nutnostní modální slovesa vyjadřují, že jejich jádro je logickým důsledkem modální báze, a možnostní modální slovesa vyjadřují, že jejich jádro je logicky kompatibilní s modální bází.

(4) Základní schéma: MOD [MB] [VPinf]

(4a) Musí pršet

LF: [[musí [MB] [pršet]]] = Všechny možné světy v MB jsou takové, že v nich prší

Na slovesa významově pomocná, která doplňují významy plnovýznamových sloves o prvek modality nebo fázovosti (Např. *Musím jít. Musím pracovat*). Modální a fázové významy lze kombinovat: *Musíte přestat krást*.⁷⁹

Etymologie

Sloveso *muset* nebo v starší formě *musit* jen existuje v západoslovanských jazycích, přejato ze starohornoněmeckého jazyka *muozan* {moci, smět} (dnes *müssen* {muset}), č. 13. stol.⁸⁰

2.4.1 Slovo *надо*

Modální slovo *надо* je v ruštině více používané v kontextu akce (принести, сделать, купить), je také považováno za hovorovější možnost.

Například: Надо купить овощи.

Тебе надо принести блокнот мне.

Definice

Ve výkladovém slovníku je modální slovo *надо* vymežováno následujícím způsobem: „в знач. сказ., с неопр., кого-что или чего. То же, что нужно (см. нужный в 3 и 4 знач.). Н. работать. Его беспокойство н. понять. Н. денег. Больше всех н. кому-н. (о том, кто слишком активен, во все вмешивается; разг. неодобр.). Так ему и н. (этого и заслуживает; разг.). * Надо быть, вводн. сл. (прост.) - по-

⁷⁹ Petr Karlík, ed. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, strana 310–311.

⁸⁰ Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015, strana 437.

видимому, вероятно. Он, надо быть, задержался. Надо же! (это ж надо!) (разг.) - восклицание, выражающее удивление, изумление в знач. до какой степени или в знач. не может быть, невероятно. Ведь надо же было ему сделать такую глупость! Надо думать или надо полагать, вводн. сл. - 1) вероятно, по всей вероятности; 2) конечно, без сомнения. Что надо? (прост.) - грубый вопрос в знач. зачем пришел, в чем дело? Что надо (прост.) - о ком-чем-н. очень хорошем. Парень что надо! Очень надо! (разг. пре-небр.) - выражение нежелания, несогласия. Поговоришь с ним? - Очень надо!⁸¹

Morfosyntax výrazu *надо*

Věty s predikativní adverbium *надо*: *Не надо* будет убирать квартиру. Zápor se tvoří připojením částice *не*, přičemž obdobou záporné částice před *надо* je přerona *не-* predikativních adverbíích *нельзя* (было ...), *невозможно* (было ...), *необходимо* (было ...).⁸²

Slovo *надо* lze používat k vyjádření modálních významů nepřímou formou vět oznamovacích.

Не сердитесь! Не надо сердиться.⁸³

Надо má dosti bohatou stupnici modálních odstínů. Odpovídá českým výrazům „musit“, „mít“, „nesmět“, „je třeba“, „nutno“ tehdy, jestliže jde především o vyjádření náležitosti, vhodnosti, potřebnosti, ve smyslu kladném i záporném: - Надо придумать что-то другое, - твердил себе Багар, „*Musíme vymyslet něco jiného*“, říkal si Bagár. Řez. – И танцевать нам *не надо*. *A tančit nemusíme*. Аž. – Такие вещи *надо* делать поскорей. *Takové věci se mají dělat co nejrychleji*. Řez. – *Надо* было не отпускать её или послать к Левчуку. *Neměl ji pouštět, nebo ji měl poslat k Levčukovi*. Trifon. – Кто хочет чего-нибудь побиться. Тому *не надо* сидеть сложа руки (*nesmí sedět s rukama v klíně*). – *Надо* проверить эти данные. Je třeba (// nutno) ověřit tyto údaje.

Někdy se na tyto modální odstíny navrhuje význam „cizí rady“ k ději nebo výtku: По-вашему, мне *надо* отступить? *Tak tedy vy myslíte, že mám ustoupit?* Аž. – *Не надо* так много кушать, - сказал Сергей (*nemáš // není třeba tolik jíst*).

⁸¹ Толковый словарь русского языка, С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова, <https://ozhegov.info/slovar/?q=%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%BE>.

⁸² J. Bauer, R. Mrázek, S. Žaža, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*. Praha 1979, strana 45-46.

⁸³ Tamtéž, strana 49.

Trifon. – *He надо так дерзить. (!) Nemusíš být tak drzý. (!)*⁸⁴

V každodenní konverzaci *надо* plus *был* je obvyklejší než s podmiňovacím způsobem *было бы*: *Надо бы (// надо было бы) мне с ним встретиться. Мěl bych se с ним сеjít.*⁸⁵

Etymologie

Podle *Etymologického slovníku ruského jazyka* se východisko slovo *надо* popisuje následujícím způsobem: „надо, диал. *надоть* – то же, част. *-ть из ти*, впервые др. -руск. *надо* «должно», Полоцк. грам. 1264 г. (см. Срезн. II, 277).“⁸⁶

2.5 Sloveso *smět*

Význam

Poslední české modální slovo, jež je v této práci analyzováno, je sloveso *smět*. Podle výkladu v Příručním slovníku českého jazyka, když je toto sloveso používáno k vyjádření modálního významu, znamená *moci se odvážit něčeho, moci si dovoliti něco. (se záporem) vyjadřuje mírný zákaz.*⁸⁷

Definice

Jedná se o sloveso vyjadřující modalitu. Za základní (primární) „*smět*“ se považuje sloveso vyjadřující možnost tzv. permissiv⁸⁸ (např. Nesmíš zapomínat, že jsi student. Smím prosit?)

Sémantika

Modální sloveso *smět* je pouze deontické.

(7d) Směl být doma. = *Měl povoleno být doma* (nikoliv: *Možná byl doma*)

Dále se zaměříme na slovesa významově pomocná, která doplňují významy

⁸⁴ Tamtéž, strana 54.

⁸⁵ Tamtéž, strana 56.

⁸⁶ Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка. Том 3*, Москва: Издательство “Прогресс”, 1986, strana 38.

⁸⁷ *Пříruční slovník jazyka českého (1935–1957)* Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Získal. <https://psjc.ujc.cas.cz/>.

⁸⁸ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO>.

plnovýznamových sloves o prvek modality nebo fázovosti (Smím si vzít).⁸⁹

Etymologie

Formální podoba slovesa *smět* se v různých slovanských jazycích moc neliší. Toto sloveso je nejčastěji používáno v negativních větách. Kořen slovesa *smět* je nejspíš z indoevropského **meh₁-* (měřit, odměřovat) a lze jej spojit s latinským *mōs* {mrvav, zvyk}, německým *Mut* (mysl, odvaha) či s anglickým *mood* (nálada). Sloveso *smět* se vyskytuje ve všech slovanských jazycích, praslovanské východisko tohoto slova je **sъměti*, což je etymologicky málo jasné, v češtině je doloženo od 14. stol.⁹⁰

2.5.1 Sloveso *сметь*

Sloveso *сметь* je jedno ze základních modálních slov v ruštině, které odpovídá českému modálnímu slovesu *smět*.

Definice

Sloveso *сметь* se definuje ve výkladovém slovníku následujícím způsobem: „смею, смеешь; несов., с неопр. 1. Иметь смелость, осмеливаться. Не с. спорить. 2. Иметь право. Никто не смеет нарушать закон. * Не смей(те)! (разг.) - строгое запрещение что-н. делать. Не смей брать мои вещи! || сов. посметь,-ею,-еешь. * Посмей только! (разг.). - угрожающее предупреждение не делать чего-н.“⁹¹

Morfosyntax slovesa *сметь*

Záporná forma modálního slovesa *сметь* je často používána v imperativu s pomocí částice *смотри* k vyjádření důrazu. Z rozkazovacích jsou ty, které vyjadřují důrazný kategorický rozkaz nebo zákaz; užívá se v nich pak zesilovací částice *же*, částice *смотри*, záporného slovesa *не сметь*, nebo mívají podobu vět infinitivních a jmenných: „Замолчите *же*! *Млчте преце!* // *Так млчте!* – *Смотри* не опоздай! *Аť nepřijdeš pozdě!* // *Ne abys přišel pozdě!* – Ты *не смей* ходить туда!

⁸⁹ Petr Karlík, ed. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, strana 310.

⁹⁰ Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015, strana 642

⁹¹ *Толковый словарь русского языка*, С.И.Ожегов,

<https://ozhegov.info/slovar/?q=%D1%81%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%8C>.

*Neopovaž se tam chodit! – He подсказывать! – Ни слова больше! – Я тебе покажу шуметь! Já ti dám dělat hluk! [= nehluč!] Viz § 24-26“.*⁹²

Sloveso *смею* má především význam „opovážit se“ při přímém vyjádření důrazného zákazu nebo výtky. (Tím se podstatně odchyľuje od českého slovesa *smět*.) Bývá většinou záporné: „*He смей* приходит поздно! Neopovaž se přijít pozdě! – Как вы *смеете* со мной так разговаривать?! Jak se to opovažujete se mnou tak mluvit?! Ostr. A. V oznamovacích větách, jde-li o nepřímé vyjádření kategorického zákazu nebo nedovolení, nežádoucnosti, odpovídá zřídka i českému slovesu „nesmět“: Империалисты не смеют развязать новый мировой пожар (*nesmějí rozpoutat*) Z novin – Дома он и пикнуть не смеет. *Дом не смеет ни цекnout“.*⁹³

Etymologie

Staroslověnská odpovídající slova modálního slovesa *смьть* a první osoba singuláru toho slovesa, tedy *смею* jsou *сѣмѣти* a *сѣмѣю*. Kromě toho existovalo sloveso **сѣмѣю* v praslovanského jazyku, což má stejný význam jako to současné ruské.⁹⁴

2.5.2 Vyjádření relevance modality mezi češtinou a ruštinou

Všeslovanské modální sloveso *smět*, které jsme charakterizovali, se užívá ve významu objasnění přípustnosti určitých akcí. Vzhledem k silnému postoji tohoto slovesa se jeho pozitivní forma v běžných českých výrazech používá jen zřídka. Naopak v ruštině sloveso *смьть* má druhý význam „opovážit se“, když je toto sloveso používáno v pozitivních větách, čímž lze zdůraznit zákaz nebo výtky. Navíc na rozdíl od češtiny negativní forma ruského slovesa *смьть* je nejčastěji používána v rozkazovacích větách ve spojení s jinou částicí k vyjádření důrazu.

⁹² J. Bauer, R. Mrázek, S. Žaža, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*. Praha 1979, strana 78.

⁹³ Tamtéž, strana 59.

⁹⁴ Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка. Том 3*, Москва: Издательство „Прогресс“, 1986, strana 687.

3. Analytická část

3.1 Pojednání o modálních slovesech v učebnicích češtiny

Z hlediska výuky pro cizince českých modálních sloves se zabýváme především analýzou tří učebnic češtin. Tyto učebnice byly vybrány s ohledem na jejich různorodý charakter, abychom mohli podat, pokud možno komplexní pohled. Jedná se o publikace *Čeština pro cizince, Communicative Czech (Czech Elementary)* a *Czech it UP*.

První učebnice *Čeština pro cizince* poskytuje velmi směrodatný materiál českého jazyka se systematickými teoriemi, v níž lze najít nejenom snadno srozumitelné vyjádření ke každé klíčové gramatice, ale také velké množství relevantních příkladů a cvičení. V části této učebnice na úrovni A1 a A2 jsou hlavně vysvětlena tři modální slovesa, tedy *mít*, *smět* a *umět*.⁹⁵ Mezi těmito třemi slovy se sloveso *umět* nepovažuje za základní modální sloveso. Podle popisu v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* je evidentní, že druhy modálních sloves se rozlišují jako *prvotní*, *základní* a *vlastní*, která mají maximum z množiny vlastností: *muset*, *mít*, *moci*, *smět*, a modální slovesa v širším smyslu, která mají některé vlastnosti, jež vlastní modální slovesa postrádají (*chtít*, *umět*, *dovolit si*, *hodlat* aj.).⁹⁶ Můžeme se domnívat, že jedním z důvodů, proč jsou tato tři modální slovesa v této učebnici diskutována společně, je to, že zároveň vyjadřují emoce ohledně určitých behaviorálních rozhodnutí. Dalším argumentem může být skutečnost, že tato tři slovesa také zahrnují synchronně podobné kořeny (*mít/mět*), což může vést k snazšímu zapamatování z hlediska nerodilých mluvčích. Ve skutečnosti však jsou všechna tři slovesa etymologicky nepřibuzná.⁹⁷ Na začátku této lekce je jasně ukazována relevantní gramatika, tato uvedená modální slovesa sdílejí stejnou gramatickou strukturu, tedy „modální sloveso + infinitiv (*mám dělat*, *smím dělat*, *umím dělat*)“. Poté jsou uvedeny příkladové věty.⁹⁸ Navíc u každého modálního slovesa jsou podrobná vysvětlení a snadno srozumitelné příklady. Pak jsou doplňující cvičení a spojovací výrazy a v závěru této lekce se nachází diktát

⁹⁵ Marie Boccou Kestřánková, Dagmar Štěpánková, Kateřina Vodičková. *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*, Kateřina. Brno: Edika, 2017, strana 335.

⁹⁶ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO>.

⁹⁷ Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015.

⁹⁸ Marie Boccou Kestřánková, Dagmar Štěpánková, Kateřina Vodičková. *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*, Kateřina. Brno: Edika, 2017, strana 335, celou pasáž textu z učebnice uvádíme v přehledu níže, viz č. 1.

k zopakování.

V lekci budoucího času je také stručný popis modálních sloves *chtít*, *muset* a *moct*,⁹⁹ jež však nejsou považována za hlavní obsah této části. Zároveň většina cvičení této lekce má blízké spojení s budoucím časem, zatímco modální slovesa jsou zahrnuta jako dodatečné znalosti.¹⁰⁰

Druhá důležitá referenční učebnice je *Communicative Czech (Czech Elementary)*. Na rozdíl od předchozí učebnice zde nejsou lekce rozdělovány podle gramatiky, ale spíše tematicky podle běžných životních situací. Zde jsou modální slovesa uvedena v lekci zaměřené na témata restaurace a hotelu.¹⁰¹ Ve skutečnosti tento způsob dělení je velmi logický, neboť modální výrazy jsou nutné k vyjádření žádosti a potřeby v komunikačních situacích odehrávajících se v těchto veřejných prostorech. Tato učebnice se více věnuje morfologii sloves, takže je tam uvedena forma, na níž jsou ukazovány různé časy a osoby modálních sloves. Poté se uvádí pár příkladových vět.¹⁰² U těchto vět je vidět symbol gramatických poznámek, což nás vede do sekce přílohy. V příloze lze nalézt anglické vysvětlení těch uvedených modálních sloves *chtít*, *smět*, *moct* a *muset*. Hned pod tím jsou jednoduché konverzace, aby cizinci mohli lehce porozumět.¹⁰³ Kromě základní gramatiky tato učebnice dobře kombinuje výuku vokativu a modálních sloves. Pak jsou cvičení ve dvojicích, tedy konverzace u různých modálních sloves, aby se studenti mohli lépe naučit, jak konkrétní modální slovesa používat a v jakých situacích aplikovat. Navíc v samostatné procvičovací části jsou také hojnější druhy cvičení, například otázky s několika odpověďmi, cvičení „odpověz na otázky“ a cvičení na flexi.¹⁰⁴

Poslední učebnice *Czech it UP* jako nejaktuálnější materiál češtiny pro cizince jak z hlediska typů cvičení, tak příkladů, je poněkud rozmanitější a relevantnější pro skutečné potřeby. Nejdříve je v gramatické části detailně vysvětlena konstrukce s modálním významem, což znamená, že čistá gramatika již není těžištěm výuky v této učebnici, naopak je stále důležitější rozvíjet cizím

⁹⁹ Tamtéž, celou pasáž textu z učebnice uvádíme v přehledu níže, strana 282, viz č. 2.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Ivana Bednářová, Magdalena Pintarová, *Communicative Czech: (elementary Czech)*, Magdalena. Praha: Univerzita Karlova, 1995, viz strana 71.

¹⁰² Tamtéž, celou pasáž textu z učebnice uvádíme v přehledu níže, viz č. 3.

¹⁰³ Tamtéž, celou pasáž textu z učebnice uvádíme v přehledu níže, viz strana 237-238 č. 4.

¹⁰⁴ Tamtéž.

studentům celkové porozumění o teoriích modálních sloves.¹⁰⁵ Například konstrukce s adjektivem: „*je nutné/nutno* + infinitiv“, konstrukce s adverbium a tak dále. Poté jsou cvičení na přepisování vět, která prověřují schopnost cizích studentů porozumět sémantice těchto modálních sloves. Potom se podobně jako v učebnici *Communicative Czech (Czech Elementary)* používá kombinace více gramatických kategorií k výkladu, tedy jsou zde zahrnuty různé tvary kondicionálů – přání, rady a názory.¹⁰⁶ Následuje vysvětlení k tvoření kondicionálu a cvičení pro tvorbu podmínkových vět s pomocí modálních sloves. Kromě textových vysvětlení obsahuje ta učebnice více názorných obrázků, jež silněji ukazují významy každého modálního slovesa.¹⁰⁷

Celkově se tyto tři učebnice českého jazyka zaměřují na různé aspekty výuky modálních sloves. Sémantická definice modálních sloves a základní gramatika zaujímají v učebnici *Čeština pro cizince* velký podíl, což umožňuje cizím studentům důkladně porozumět teorii modalit. Zároveň příslušné příklady a cvičení jsou přidávány, takže nerodilí mluvčí češtiny mohou tato modální slovesa používat obratněji. Naproti tomu druhá učebnice *Communicative Czech (Czech Elementary)* je věnována flexi těchto základních sloves a jejich praktickým aplikacím v životě. Kromě toho v části konverzačních cvičení jsou také názorně demonstrovány různé způsoby použití u každého modálního slovesa. Například „*chtít* + sloveso/substantivum, *moct* + sloveso, *nesmět* + sloveso a *mít* + sloveso“.¹⁰⁸ Navíc v této učebnici jsou také rozšiřována popisná modální slova, jež jsou synonymy těch uvedených modálních sloves. Například: „*Mám rád/a. Máme rádi/y* + accusative. Subject + *se mi líbí. Subject* + *mi chutná. Rád/a* + verb. *Jsem rád, že... Jsem rád, když...*“¹⁰⁹ Jak bylo uvedeno výše, gramatická konstrukce a sémantika modálních sloves jsou dobře kombinovány v třetí učebnici *Czech it UP*.¹¹⁰ Rovněž tato učebnice poskytuje také srovnávací výuku modálních sloves

¹⁰⁵ Darina Hradilová, Božena Bednaříková, Michal Čermák, Markéta Dosoudilová, Michaela Kopečková. *Czech it up! 3: čeština pro cizince: úroveň B1 = Czech for foreigners: level B1*. Michaela et al. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2021, viz strana 37 č. 5.

¹⁰⁶ Tamtéž, celou pasáž textu z učebnice uvádíme v přehledu níže, viz strana 38 č. 6.

¹⁰⁷ Tamtéž, celou pasáž textu z učebnice uvádíme v přehledu níže, viz strana 78 č. 7.

¹⁰⁸ Ivana Bednářová, Magdalena Pintarová, *Communicative Czech: (elementary Czech)*, Magdalena. Praha: Univerzita Karlova, 1995, viz strana 72.

¹⁰⁹ Tamtéž, viz strana 74.

¹¹⁰ Darina Hradilová, Božena Bednaříková, Michal Čermák, Markéta Dosoudilová, Michaela Kopečková. *Czech it up! 3: čeština pro cizince: úroveň B1 = Czech for foreigners: level B1*. Michaela et al. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2021, viz strana 37 č. 5.

s podobným významem, což umožňuje cizincům prohloubit porozumění o sémantice modality. Například „*Alena musí být nemocná.* (Určitě je nemocná, proto nepřišla.) a *Alena může být nemocná.* (Možná je nemocná, nevím to určitě.)“¹¹¹ Konečně mají všechny tři analyzované učebnice společné to, že kromě konvenčního výkladu modálních sloves probírají i další gramatiku s nimi spojenou, tedy budoucí čas v učebnici *Čeština pro cizince*,¹¹² vokativ v učebnici *Communication Czech (Elementary Czech)*¹¹³ a kondicionál v učebnici *Czech it UP*.¹¹⁴

V následujícím přehledu uvádíme vyexcerpované pasáže, které se zabývají modalitou ve sledovaných učebnicích):

(1) Modální sloveso + infinitiv

Například: Paní učitelko, máme studovat i strany osm? Martine, nesmíš zapomenout na domácí úkol. Umím dobře plavat.

A. MÍT = mít plán/povinnost

Například: Jakou polévku si mám dát? Měl jsem jet na zahraniční pobyt, ale nejel jsem. Filip si myslí, že to auto nemáme kupovat. Maminka říkala, že se máš najíst.

Poznámka: 1) sloveso mít + A, například Máme nové auto. Helena má dva syny a jednu dceru.

2) sloveso mít se, například A: Jak se máš? B: Máme se dobře.

B. SMĚT = moct něco dělat

-já smím, ty smíš, on/ona/ono smí, my smíme, vy smíte, oni smí/smějí

Například: A: Smíme tady kouřit? B: Ne, tady nesmíte kouřit.

Tam nesmíte chodit.

¹¹¹ Tamtéž, viz strana 37.

¹¹² Marie Boccou Kestřánková, Dagmar Štěpánková, Kateřina Vodičková. *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*, Kateřina. Brno: Edika, 2017, viz strana 282.

¹¹³ Ivana Bednářová, Magdalena Pintarová, *Communicative Czech: (elementary Czech)*, Magdalena. Praha: Univerzita Karlova, 1995, viz strana 71.

¹¹⁴ Darina Hradilová, Božena Bednaříková, Michal Čermák, Markéta Dosoudilová, Michaela Kopečková. *Czech it up! 3: čeština pro cizince: úroveň B1 = Czech for foreigners: level B1*. Michaela et al. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2021, viz strana 38.

C. UMĚT = vědět, jak něco udělat

-já umím, ty umíš, on/ona/ono umí, my umíme, vy umíte, oni umí/umějí

Například: Marie umí hrát na klavír. Umíš vařit česká jídla? Jakub a Linda neumí hrát volejbal.

Poznámka: sloveso umět + adverbium, například Filip umí francouzsky. Umíte německy?

(2) Modální sloveso

SLOVESO BÝT V BČ + INFINITIV MODÁLNÍHO SLOVESA + INFINITIV

Například: Martino, **budeš chtít jet** taky na Karlštejn? Večer **budou muset studovat**, protože v pondělí budou psát těžký test. Zítra **budu moct odpočívat**, mám volno a nemusím jít do práce.

(3) Pozorujte:

Zítra je sobota, nemusím brzy vstávat.

Nesmím jíst sladké, nechci být tlustá.

Můžu se učit česky? (Can I study Czech?)

Mám se učit česky? (Should I study Czech?)

(4) Modal verbs (Modální slovesa)

1. The modal verb *chtít* expresses:

a) wishes

Chci černou kávu. Chtěl bych černou kávu. (The Conditional form “chtěl bych” is more polite.)

b) requests

A: Chtěl bych Žert od Milana Kundery.

B: Bohužel. Žert nemáme. Chtěl byste jiný román?

A: Ne, děkuju.

2. The modal verbs *smět* a *moct* are used for requests and permission:

Smím odejít? Ano, smíš.

Můžu si vzít ještě dort? Ano, můžeš.

Můžu expresses informal request, smím is a little more formal than můžu. The conditional form mohl bych expresses formal request.

Moct is used to express:

- a) possibility: V Krkonoších můžete lyžovat celou zimu. (Je tam dost sněhu.)
- b) ability: Můžu přijít dnes nebo zítra.

3. The modal verbs muset expresses:

- a) obligation: Musíš vstávat brzo ráno.
- b) emphatic advice: Ten film musíš vidět. (Doporučuju ti ho. Stojí za to.)

4. Nemusím expresses absence obligation:

Nemusíš vyplňovat ten formulář dvakrát. Jednou stačí.

5. Nesmím expresses a negative obligation:

Nesmíte to nikomu říct.

Chtít can be followed directly by the noun or by the infinitive.

Moct, smět and muset are followed by the infinitive.

(5) Jak vyjadřujeme, že něco musíme (u)dělat

Základním prostředkem jsou slovesa MUSET a MÍT: *Musíme si pomáhat. Co mi radíš, mám tam jít?*

Konstrukce s adjektivem: je nutné/nutno + infinitiv

Bylo nutné zavolat lékaře. Je nutno zaplatit předem.

Pozn.: Jmenný tvar adjektiva na -o je knižní varianta.

Konstrukce s adverbium

Je třeba + infinitiv: *Je třeba mít povolení.*

Je třeba + věta s aby: *Je třeba, aby všichni studenti přišli včas.*

Je třeba + gen.: *Na této cestě je třeba opatrnosti.*

Jak vyjadřujeme, že něco můžeme (u)dělat

Základním prostředkem jsou slovesa MOCT a SMĚT: Můžete mi pomoci? Tady nesmíte kouřit.

Konstrukce s adjektivem: je možné/možno + infinitiv

Nákup je možné zaplatit kartou. Je možno podepsat dokument elektronicky?

Pozn.: Jmenný tvar adjektiva na -o je knižní varianta.

Jak vyjadřujeme, že něco určitě/možná víme

Základním prostředkem je konstrukce BÝT + adjektivum.

Pro význam „vím to určitě“:

být si jist/jistý, že...

Jsem si jist, že jdeme správnou cestou.

být přesvědčen/přesvědčený, že...

Je přesvědčená, že svou práci udělala dobře.

je jisté, že..., je pravděpodobné, že...

Na konci turnaje už bylo jisté, že vyhraje.

Pro význam „nevím to určitě“:

je možné, že...

Je možné, že jste udělali nějakou chybu.

Oba významy můžeme vyjádřit i modálním slovesem.

Alena musí být nemocná. (Určitě je nemocná, proto nepřišla.)

Alena může být nemocná. (Možná je nemocná, nevím to určitě.)

Jak vyjadřujeme, že něco nějak hodnotíme

Základním prostředkem je konstrukce BÝT + adjektivum, např.:

Hodnotíme kladně:

Hodnotíme záporně:

je dobré, že...

je správné, že...

být šťasten/šťastný, že...

Jsem šťastná, že mám

dobrou kamarádku.

je špatné, že...

je nesprávné, že...

Bylo špatné,

Že nikomu nerozuměl.

(6) Jak používáme kondicionál?

PŘÁNÍ

Chci jít do kina. →

Chtěl bych jít do kina.

Chtěla bys ho pozval?

Nechtěla bys jet na výlet?

Chtěl bych nový pracovní stůl.

RADY

Musíš přestat kouřit. →

Měl bys přestat kouřit.

Co bys dělal ty?

Dal bys tam ještě sůl?

Měl by sis vzít prášek.

NÁZORY

Stojí to hodně peněz. →

Stálo by to hodně peněz.

Já bych ho nepozval.

Bylo by ho to moc drahé.

Nestálo by to moc.

(7) Modální verba

MOCT (možnost) × UMĚT (schopnost)

Kočka Čiky může celý den spát. Pes Riky umí nosit noviny.

CHTÍT (přání) × MUSET (povinnost)

Kočka Čiky chce pořád jen jíst. Pes Riky musí čekat na pána.

NEMOCT (nemožnost) × NESMĚT (zákaz)

Kočka Čiky si může dát oběd, pán není doma. Pes Riky sem nesmí chodit.

MÍT (ptáme se na radu – dostáváme radu)

Mám hlad a pán není doma. Co mám dělat?

Pán říká, že mám více běhat.

3.2 Pojednání o modálních slovesech v učebnicích ruštiny

Co se týká reflexe prostředků vyjadřování modalit ve výuce ruštiny pro cizí studenty, analyzujeme pět reprezentativních ruských učebnic, tedy: *Ruština nejen pro samouky*, *Ruština pro pokročilé*, *Ruština pro samouky a věčné začátečníky*, *Ruština pro začátečníky a samouky* a *Učebnice současné ruštiny*.

První učebnice *Ruština nejen pro samouky* je určena pro rodilé české mluvčí, kteří studují ruštinu bez přímého vedení učitele. Je vidět, že v této učebnici je věnována pozornost srovnávací výuce mezi českými modálními slovesy a ruskou modalitou. Například ruská modální slovesa *знать*, *уметь*, *владеть* jsou uváděna k vyjádření různých použití, jež odlišují od těchto odpovídajících sloves v češtině, tedy „Я знаю (русский язык). – Umím (rusky). Zním (ruštinu). Я умею говорить (по русским языком). – Mluvím (rusky)./ Umím mluvit (rusky). Я владею (русским языком). – Ovládám / znám (ruštinu)“.¹¹⁵ Mezi nimi sloveso *владеть* podle výzkumu v knize *Модальность в польском и русском языках* nepatří k základním modálním predikativním prvkům.¹¹⁶

Dále následují cvičení psaná čistou ruštinou zaměřená na získávání informací z textu, kde se začleňují ruská modální slova do specifických tázacích kontextů. V následujících cvičeních je vysvětleno, že modální slova v ruských odpovědích nejsou nutně stejná jako modální slova v souvisejících otázkách. Například „Вы знаете русский язык? – Да, я говорю по-русски. Вы знаете

¹¹⁵ Věra Nekolová, Irena Camutaliová, Alena Vasiljeva-Lešková, *Ruština nejen pro samouky*. 2007, viz strana 122.

¹¹⁶ BESTERS-DILGER, J. (1997). *Модальность в польском и русском языках: Историческое развитие выражения необходимости и возможности как результат вне- и межславянского влияния*. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 43, 17–31. <http://www.jstor.org/stable/24748115>.

*русский язык? – Да, я владею русским языком“.*¹¹⁷ Navíc v samostatné lekci jsou představena ruská modální predikativa *нужно/надо* nebo modální výrazy *нужно/надо* + infinitiv, pod nimiž jsou tyto významy v češtině, tedy *je třeba, je zapotřebí, potřebuji, musím*. Tyto odlišné české významy modálních slov *нужно/надо* odpovídají výše uvedeným výzkumům v analytické části. Kromě toho v této lekci je také vysvětleno použití popisných modálních slov *нужно/надо* v různých časech. Je zde přímo popsán rozdíl mezi modálními slovy *нужно* a *надо* i uvedena charakteristika, že slovo *надо* je hovorovější.¹¹⁸ Potom následuje shrnutí gramatiky a vysvětlení slovosledu - „*было, будет* je ve větě vždy až za *нужно/надо*. Činitel děje – podstatné jméno nebo zájmeno – je ve 3. pádě“.¹¹⁹ V této lekci se také objevují některá cvičení na překlad ruských modálních vět. V další lekci je zaměřena časování nepravidelného modálního slovesa *хотеть*, jež dobře ukazuje odlišnost na straně časování mezi ruským slovesem *хотеть* a českým slovesem *chtít*.¹²⁰ Po tabulce slovesa *хотеть* jsou související cvičení o časování slovesa *хотеть*, a pak i drilové cvičení o stejném tématu.¹²¹

Druhou učebnicí, kterou analyzujeme, je *Ruština pro samouky a věčné začátečníky*. V této učebnici je přehledně strukturovaný obsah, jenž rozděluje celou učebnici do různých lekcí podle důležitých gramatických jevů. S pomocí tohoto členění knihy si studenti mohou rychle vyhledat potřebnou gramatickou látku. Časování nepravidelných modálních sloves *хотеть* a *мочь* nejsou vykládána samostatně, nýbrž jsou zobrazena v kombinaci s podobně nepravidelným slovesem *есть*, což je možno vnímat jako didakticky pozitivní přístup zaměřený na provázanost formálních gramatických informací a na lepší paměťové osvojení ze strany studentů.¹²² Pod tabulkou uvádějící modální sloveso *мочь* je psáno, že tvary minulého času jsou: **МОГ, МОГЛА, МОГЛО, МОГЛИ**.¹²³ V lekci 10 jsou podrobně představeny funkce osobních zájmen (jako *нам, вам...*) + *нужно, надо* atd. v ruštině a jim odpovídající česká modální slova *muset, je třeba, je nutno, je potřeba*

¹¹⁷ Věra Nekolová, Irena Camutaliová, Alena Vasiljeva-Lešková, *Ruština nejen pro samouky*. 2007, viz strana 122.

¹¹⁸ Tamtéž, viz strana 116.

¹¹⁹ Tamtéž, viz strana 116.

¹²⁰ Tamtéž, viz strana 207.

¹²¹ Tamtéž, viz strana 208.

¹²² Yulia Mamonova, Adam Janek, *Ruština pro samouky a věčné začátečníky*, Edika, 2021, viz strana 70, 95.

¹²³ Tamtéž, viz strana 95.

apod.¹²⁴ Navíc gramatika těchto ruských modálních slov je rozdělena podle časů, u nichž jsou také uvedeny příslušné příkladové věty.¹²⁵ Kromě toho se v lekci 12 navazuje na obsah lekce 10, dále je vyjádřena konstrukce *мне нужен/нужна/нужно/нужны* – *potřebovat koho/co* a minulý čas této vazby.¹²⁶ Nakonec je v lekci 19 demonstrováno použití modálního predikativa *можно* (*mohu/smím/je možné*) a antonyma tohoto výrazu *нельзя* (*nemohu/nesmím/není možné*) na základě skutečných situací v životě.¹²⁷

Ruština pro začátečníky a samouky je zkoumána jako třetí důležitá učebnice ruštiny, jež se obecně používá jako základní učebnice pro české vysokoškoláky učící se ruštinu. Tato učebnice se primárně zaměřuje na aktuální dialogy, odborné pasáže věnující se gramatice jsou zařazovány jako doplňkové znalosti, takže celá učebnice je rozdělena podle konverzačních témat. Text v lekci 6 je *У меня есть хороший номер, но...* (Mám dobrý pokoj, ale...), a proto jsou modální slovesa *хотеть* a *мочь* používaná k vyjádření žádosti vyučována v dolní gramatické části.¹²⁸ Pod tabulkou časování je také připojena důležitá poznámka, že slovesa *хотеть* a *мочь* se časují nepravidelně.¹²⁹

Čtvrtá učebnice, která byla analyzována, tedy *Учебные современные русские* klade velký důraz na cvičení různých druhů. Zároveň jsou gramatické popisy vyjádřeny podrobně a logicky. Nejprve je do výukových materiálů zařazena vazba tzv. *нужно/надо/придется/мусім, potřebuji, je potřeba, je třeba + infinitiv*.¹³⁰ Jsou zde uvedeny srozumitelné příkladové věty s těmito ruskými modálními slovy a vpravo jsou základní česká modální slovesa používána k překladu těchto ruských vět, což dobře koresponduje s těmito predikativními modálními slovy v ruštině.¹³¹ Dále jsou uvedeny příkladové věty na tuto vazbu v odlišných časech, tedy predikativní modální slovo plus infinitiv.¹³² Studenti jsou tak např. seznámeni s tím, že slovo „*придется* se používá tehdy, pokud je daná povinnost vynucena vnějšími

¹²⁴ Tamtéž, viz strana 118.

¹²⁵ Tamtéž, viz strana 118-119.

¹²⁶ Tamtéž, viz strana 146.

¹²⁷ Tamtéž, viz strana 233.

¹²⁸ Štěpánka Pařízková, *Ruština pro začátečníky a samouky*. Pavel Pařížek, 2017, viz strana 60.

¹²⁹ Tamtéž, viz strana 60.

¹³⁰ Olga Belyntseva, Adam Janek, *Учебные современные русские = Učebnik sovremennogo russkogo jazyka*. Vyd. 1. [s. l.]: Computer Press, 2009, viz strana 107.

¹³¹ Tamtéž, viz strana 107.

¹³² Tamtéž, viz strana 108.

okolnostmi“.¹³³ Dále je představena záporná větná struktura těchto ruských modálních slov, tedy „zápor tvoříme opět přidáním zápornky *не*, která stojí před *надо/нужно/придётся*.“¹³⁴ Poté nacházíme několik cvičení, jak tato uvedená modální slova používat k vytvoření vět v různých časech podle analogických větných vzorů, čímž lze otestovat, jak studenti ovládají gramatiku ruských modálních slov.¹³⁵ V další lekci je zařazena pasáž o časování nepravidelného slovesa *хотеть*, jež neřadíme k žádnému typu časování. Zároveň je také zmíněna infinitivní forma modálních slovesa *хотеть*, že sloveso *захотеть* (*чего nebo inf.*) se stejně časuje a jeho relevantní slovesa v češtině tzv. *zatoužit* (*po čem*), *zachtít* (*я захотел это сделать – zachtělo se mi to udělat*).¹³⁶ V následující části této lekce je modální slovo *можно* porovnáno s jeho antonymem *нельзя*.¹³⁷ Dále jsou také objasňovány struktura gramatiky a způsoby větných odpovědí na otázky obsahující modální výrazy *можно* a *нельзя*.¹³⁸ Způsob vysvětlení modálního slovesa *мочь* v další lekci je podobný jako u slovesa *хотеть* v předchozí lekci.¹³⁹ Pak se navazuje na základní teorii vazby - „*нужно* + infinitiv (*Мне нужно поехать в Ппary*)“, jež je probrána v předchozí lekci a pokračuje se ve vysvětlení, jak v ruštině vyjádřit českou konstrukci *potřebovat* (*co*).¹⁴⁰ V následující lekci této učebnice je prezentováno a vyloženo sloveso *иметь/мít, vlastnit*, avšak není zde zmíněn modální význam tohoto slovesa, což může do jisté míry odrážet skutečnost, že sloveso *иметь* se v ruštině jako modální sloveso málokdy používá.¹⁴¹

Poslední analyzovaný učební materiál ruštiny je obsažen v učebnici *Ruština pro pokročilé*, jež je rozdělena do lekcí podle běžných životních témat. Například *окружающая среда. жилище* (*životní prostředí. domov*), *культура* (*kultura*), *экономика. промышленность* (*ekonomika. průmysl*), *сельское хозяйство* (*zemědělství*), *история культуры* (*historie kultury*) atd.¹⁴² V lekci 15 této učebnice jsou ruská modální slova rozdělena do tří kategorií podle konstrukce, tedy „konstrukce s těmito významy slovesy typu **мочь, следует**, přísudkovými

¹³³ Tamtéž, viz strana 108.

¹³⁴ Tamtéž, viz strana 108.

¹³⁵ Tamtéž, viz strana 109.

¹³⁶ Tamtéž, viz strana 127.

¹³⁷ Tamtéž, viz strana 127.

¹³⁸ Tamtéž, viz strana 128.

¹³⁹ Tamtéž, viz strana 154.

¹⁴⁰ Tamtéž, viz strana 280.

¹⁴¹ Tamtéž, viz strana 327.

¹⁴² Vladimír Barnet, *Ruština pro pokročilé*. V nakl. Leda 2., vyd. [s. l.]: Leda, 2007, viz strana 11-12, 15.

přídavnými jmény typu **должен** a přísudkovými příslovci typu **надо**.¹⁴³ V následující tabulce jsou psány příkladové věty s pomocí těchto modálních slov. Tyto modální věty mohou být jednočlenné (1. *Это следует изучить. Вам следует это изучить.* 2. *Надо учиться. Нам надо учиться.*) i dvojčlenné (1. *Я могу это сделать.* 2. *Я должен это выучить.*).¹⁴⁴ Poté jsou uvedeny významové odstíny u každého druhu modálních slov, jež se zmiňují v předchozí části. Například slovo *должен* má význam neodvratné povinnosti, příkazu, odpovídající modální sloveso v češtině je *musit* (*Ты должен меня выслушать. Musíš mě vyslechnout*). I o záporném slovu *не должен*, jež má význam zákazu, nežádoucnosti nebo nevhodnosti, čes. *nesmět* (*Никто не должен об этом узнать. Nikdo se to nesmí dozvědět.*), což nepřímou dokazuje, že tato modální predikativa mohou odpovídat různým českým modálním slovesům.¹⁴⁵ Dále jsou ve sledované učebnici uvedena cvičení na překlad ruských vět do češtiny, které vyžadují, aby studenti u vyznačených slov určili odstín modálního významu.¹⁴⁶ Pak jsou také cvičení na překlad jednoduchých českých vět do ruštiny.¹⁴⁷

Nyní shrneme pět výše uvedených reprezentativních učebnic ruštiny pro cizince, z nichž každá má své vlastní charakteristické rysy i specifická didaktická zaměření. Vzhledem k tomu, že učebnice *Ruština nejen pro samouky* je určena především českým samoukům nebo studentům bez jakýchkoli základů znalosti ruštiny, gramatika modalit je v těchto lekcích vysvětlena velmi podrobně. Navíc je výklad zvláštních modálních predikativ prezentován ve srovnání se základními modálními slovesy v češtině, aby mu studenti lépe porozuměli. Cvičení se zaměřují především na překlad vět a časování ruských modálních sloves. Druhá učebnice – *Ruština pro samouky a věčné začátečníky* – se také zaměřuje na gramatické výklady. Rozdíl oproti předchozí učebnici je v tom, že ruské modální výrazové prostředky nejsou uvedeny jako samostatné téma, avšak modální slovesa (jako *мочь, хотеть*) jsou zařazena do výkladů o slovním druhu sloves. Naproti tomu modální predikativa *нужно* a *должно* jsou zakomponovány do dvou dílčích témat, tedy „časování slovesa **любить** (mít rád) a časování slovesa **искать**

¹⁴³ Tamtéž, viz strana 227.

¹⁴⁴ Tamtéž, viz strana 227.

¹⁴⁵ Tamtéž, viz strana 228-229.

¹⁴⁶ Tamtéž, viz strana 229-230.

¹⁴⁷ Tamtéž, viz strana 231.

(hledat)“.¹⁴⁸ Tento způsob dělení je velmi logický, protože se odráží především v sémantické asociaci mezi těmito běžně používanými slovesy a modálními slovy. Pro třetí učebnici – *Ruština pro začátečníky a samouky* – je charakteristické, že opouští starší a tradiční metodu výuky, kde tzv. vyučující centrum je gramatika, nýbrž každá lekce této učebnice se začíná snadno srozumitelným textem nebo nějakým zajímavým rozhovorem a následující výklady slovní zásoby a gramatiky odpovídají obsahu těchto textů. Například text *У меня есть хороший номер, но...* v lekci 6 je o žádosti o změnu pokoje, a proto jsou vysvětlena modální slovesa *хотеть* a *мочь* vyjadřující nutnost a žádost.¹⁴⁹ Čtvrtá učebnice – *Učebnice současné ruštiny* – je zaměřena na výklady gramatiky stejně jako první uvedená učebnice *Ruština nejen pro samouky*, přičemž korelace mezi každými lekcemi této učebnice je velmi silná. Modální vazba *нужно* + infinitiv je stručně popsána v lekci č. 7, a pak příbuzná konstrukce - „*нужен/нужна/нужно/нужны* s podstatným jménem/zájmenem“ je dále vysvětlena v lekci následující.¹⁵⁰ Nadto je zde také zahrnuto velké množství rozšiřujících cvičení v této učebnici. Vzhledem k tomu, že poslední analyzovaná učebnice *Ruština pro pokročilé* je určena především pro studenty s určitým základem ruského jazyka, jsou zde uvedeny některé složitější příklady a gramatika. Výuka modálních slov v této učebnici se neomezuje pouze na každodenní používání, ale také je rozděluje do specifických kategorií. Zároveň jsou odpovídající české významy těchto ruských modálních slov analyzovány postupně a samostatně. Navíc, co se týká cvičení na překlad vět, je zde oproti předchozím výukovým materiálům pro začátečníky podstatně více cvičení na překlad českých vět do ruštiny a obtížnost je relevantně vyšší.¹⁵¹

3.3 Srovnání učebnic češtiny a ruštiny

Protože čeština a ruština představují příbuzné jazyky, jež patří do slovanské jazykové rodiny, není překvapivé, že nacházíme určité podobnosti v jazykových učebnicích pro nerodilé mluvčí, avšak srovnávané výukové materiály mají také svá specifika. V první řadě zpravidla začínají analyzované učebnice češtiny i ruštiny flexí základních modálních sloves, například slovesa *chtít*, *мочь*, *мuset* a *smět*

¹⁴⁸ Yulia Mamonova, Adam Janek, *Ruština pro samouky a věčné začátečníky*, Edika, 2021, viz seznam.

¹⁴⁹ Štěpánka Pařízková, *Ruština pro začátečníky a samouky*. Pavel Pařížek, 2017, viz strana 59-60.

¹⁵⁰ Olga Belyntseva, Adam Janek, *Učebnice současné ruštiny = Učebnik sovremennogo russkogo jazyka*. Vyd. 1. [s. l.]: Computer Press, 2009, viz strana 280.

¹⁵¹ Vladimír Barnet, *Ruština pro pokročilé*. V nakl. Leda 2., vyd. [s. l.]: Leda, 2007, viz strana 227, 231.

v češtině, slovesa *хотеть* a *мочь* v ruštině. Poté jsou učebnicích češtiny uvedeny příkladové věty užívající výše uvedená modální slovesa. Časování sloves je základem a nejdůležitější částí pro slovanská slovesa, takže ať se jedná o české výukové materiály nebo učebnice ruštiny, jsou uspořádány od jednoduchých po složité tak, aby si studenti upevnili jazykový základ a své znalosti rozvíjeli postupně. Navíc učebnice v obou jazycích uplatňují metodu výuky modálních výrazů, jež kombinuje modální slovesné vazby (modální sloveso + sloveso/substantivum) s dalšími příbuznými gramatickými jevy, tedy s výkladem budoucího času v učebnici *Čeština pro cizince*,¹⁵² kondicionálu v učebnici *Czech it UP*,¹⁵³ vokativu a frází vyjadřujících pocity v učebnici *Communicative Czech: (elementary Czech)*.¹⁵⁴ Takováto rozšířená či „kombinovaná“ výuka se objevuje i v učebnicích ruštiny, jako minulý čas a budoucí čas v učebnici *Ruština pro samouky a věčné začátečníky*,¹⁵⁵ běžně používané spojky v *Učebnici současné ruštiny*,¹⁵⁶ věty jednočlenné a dvojčlenné v učebnici *Ruština pro pokročilé*.¹⁵⁷

Z rozboru zkoumaných materiálů vyplývá, že modální slovesa jsou v českých učebnicích obecně vyučována jako samostatné gramatické téma. Naopak v těchto učebnicích ruštiny se tato ruská modální slova seskupují do kategorií sloves nebo jiných gramatických témat. Z odlišných metod klasifikace modálních slov v učebnicích těchto dvou jazyků můžeme vyvozovat, že důvodem, proč jsou tato česká modální slova v učebnicích poměrně uspořádaná, je to, že většina základní slovní zásoby vyjadřující modalitu v češtině se vyskytuje ve slovesném tvaru (*chtít, mít, moct, muset, smět*). Jsou-li tedy modální slovesa zahrnuta do

¹⁵² Marie Boccou Kestřánková, Dagmar Štěpánková, Kateřina Vodičková. *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*, Kateřina. Brno: Edika, 2017, strana 282.

¹⁵³ Darina Hradilová, Božena Bednaříková, Michal Čermák, Markéta Dosoudilová, Michaela Kopečková. *Czech it up! 3: čeština pro cizince: úroveň B1 = Czech for foreigners: level B1*. Michaela et al. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2021, strana 38.

¹⁵⁴ Ivana Bednářová, Magdalena Pintarová, *Communicative Czech: (elementary Czech)*, Magdalena. Praha: Univerzita Karlova, 1995, strana 71 a 74.

¹⁵⁵ Yulia Mamonova, Adam Janek, *Ruština pro samouky a věčné začátečníky*, Edika, 2021, strana 119.

¹⁵⁶ Olga Belyntseva, Adam Janek, *Učebnice současné ruštiny = Učebnik sovremennogo russkogo jazyka*. Vyd. 1. [s. l.]: Computer Press, 2009, strana 281.

¹⁵⁷ Vladimír Barnet, *Ruština pro pokročilé*. V nakl. Leda 2., vyd. [s. l.]: Leda, 2007, strana 227.

výukových materiálů jako celek, lze studentům umožnit ucelenější poznání modality. Na druhé straně jsou v ruštině kromě základních modálních sloves běžně používána modální predikativa (*нужно, надо, должно*). Výuka těchto ruských modálních predikativ ve spojení s jinými slovesy je vhodnější pro praktickou použití. Například v učebnici *Ruština pro samouky a věčné začátečníky* konstrukce modálního slova *нужно* je spojována se slovesy *любить* a *купить*.¹⁵⁸

Nadto druhy cvičení v českých učebnicích jsou bohaté, nýbrž obtížnost je poměrně lehká a celkový počet cvičení u každého druhu je malý. V učebnicích ruštiny jsou naopak více zaměřovány obtížné cvičení a velký podíl tvoří cvičení překladových vět.

¹⁵⁸ Věra Nekolová, Irena Camutaliová, Alena Vasiljeva-Lešková, *Ruština nejen pro samouky*. 2007, strana 146.

Závěr

V teoretické části jsme zaměřili na problematiku vyjadřování modalit ve dvou příbuzných jazycích ze slovanské jazykové rodiny, tedy v češtině a v ruštině. Nejprve jsme se zabývali základními českými modálními slovesy *chtít*, *mít*, *mocet*, *muset*, a *smět*, a zároveň byla tato uvedená česká modální slovesa analyzována komparativně s jejich protějšky v ruštině. Následně jsme se zabývali různorodě chápaným konceptem modalit, a z čehož vyplynul i výběr základních českých modálních sloves pro další analýzy. Poté jsme se zaměřili na koncept modálních predikativ, která bylo možno zkoumat v diachronním pohledu s východiskem ve staroslověněštině, a uvedli jsme příklady modálních predikativ *надо* a *нужно* v ruštině a jejich odpovídající česká slova *nutno* a *možno*. Tímto se také zřetelně ukázal vztah modálních slov ve zvolených současných slovanských jazycích. V následující kapitole jsme se zaměřili na související základní přehled o modálních systémech češtiny a ruštiny. Nejprve jsme shrnuli relevantní teorie voluntativní modalit, kterou je možno sledovat opět v diachronním pohledu ve srovnání se staroslověněštinou, která v mnoha ohledech reprezentuje praslovanský jazykový stav. Dále jsme na základě odborné literatury konstatovali, že slovanské modální výrazy nevykazují velkou míru gramatikalizace, zejména ve srovnání s germánskými jazyky. Koncept volní modalit byl také v češtině sledován v souvislosti s analogickými větnými vzorci. Soustavně jsme prováděli komparaci základních modálních sloves v češtině, ruštině a staroslověněštině.

V praktické části jsme podrobně charakterizovali pět českých modálních sloves z hlediska jejich základního vymezení, morfosyntaktické struktury a z pohledu jejich původu, vývoje a kořenů v praslovanštině. U každého českého modálního slovesa jsme analyzovali také odpovídající ruské modální sloveso nebo modální predikativum s podobnou funkcí v ruštině. Zajímali jsme se o relevanci mezi českými a ruskými modálními slovy, jež byla popsána po výše zmíněných teoriích. Zároveň jsme se snažili potvrdit, že samostatná modální slovesa v češtině lze překládat pomocí různých ruských slov, která mohou vyjádřit danou modalitu. Například české modální sloveso *muset* se překládá do ruštině jako modální predikativa *надо*, *нужно* či *должно*.

Nejprve jsme zkoumali relevanci mezi českým modálním slovesem *chtít* a ruským odpovídajícím slovesem *хотеть*. Výsledek ukázal, že fonetická paralela

českého modálního slovesa *chtít* v ruštině, tedy *хотеть* také navazuje na výchozí praslovanskou formu, největší změna byla na koncovce (*-ti* se změnilo na *-t*). Rozdíly mezi tvary slovesa *chtít* v češtině a ruštině se týkaly rozdílů obvyklých v konjugaci sloves mezi oběma jazyky.

Následně jsme analyzovali souvislosti mezi českým modálním slovesem *mít* a modálními výrazy s podobnou funkcí v ruštině, tedy *иметь* a *нужно*. K přesnějšímu srovnání s ruskými modálními slovy jsme uvedli také příslušné rozbor českých modálních výrazů *nutit* a *nutno*. Srovnáním jsme zjistili, že i když je sémantika a funkce výše uvedených modálních slov podobná, frekvence jejich použití v češtině a ruštině je odlišná. Například české modální sloveso *mít* se obvykle používá k vyjádření modality, avšak fonetická paralela slovesa *mít* v ruštině (*иметь*) se málokdy vyskytuje samostatně jako modální sloveso. Usoudili jsme, že v současné češtině je více modálních sloves než v dnešní ruštině, a proto jsou v ruštině k vyjádření modality zapotřebí modální adverbia/predikativa.

Další české sloveso s modálním významem, jež jsme analyzovali, je sloveso *moct*. Podle relevantních informací jsme dozvěděli, že české sloveso *moct* a sloveso *мочь* v ruštině byla odvozena ze staroslověnského modálního slovesa **mogti*. Porovnáním starší formy infinitivu *moci* s ruským modálním slovesem *мочь* jsme identifikovali proces změkčování některých slovesných koncovek v slovanských jazycích.

Následujícím českým modálním slovesem k analýze bylo sloveso *muset*, které sémanticky odpovídá ruské modální predikativum *надо*. Z hlediska původu slovní zásoby pochází české sloveso *muset* z němčiny, zatímco ruské modální slovo *надо* vychází ze slovní čeledi zděděné z praslovanštiny, takže mezi nimi neexistuje žádná přímá relevance.

Poslední sloveso zvolené k výzkumu je sloveso *smět*. Tvar tohoto slovesa *smět* v ruštině je *сметь*. Podle analýzy můžeme sloveso *smět* považovat za všeslovanské. Nicméně jsme zjistili, že sloveso *smět* nebo ruský tvar *сметь* se používá jinak v češtině a ruštině. Toto sloveso v češtině se slouží k vyjádření přípustnosti určitých akcí. Naopak v ruštině sloveso *сметь* má spíše druhý význam „opovážit se“, když je toto sloveso používáno v pozitivních větách, čímž lze zdůraznit zákaz nebo výtky. Navíc ruské sloveso *сметь* je nejčastěji používáno

v rozkazovacích větách.

Po praktické části následovala část analytická, v které jsme shrnuli charakteristiky vybraných učebnic češtiny a ruštiny z hlediska zařazení výkladů o modalitě. Na závěr této kapitoly jsme porovnali učebnice češtiny a ruštiny jako celek a zjistili jsme, že česká modální slovesa jsou obvykle vyučována jako samostatné téma v učebnicích češtiny, naopak modální slova v ruštině se obecně vyučují ve spojení s další související gramatikou. Vyslovili jsme hypotézu, že důvodem těchto dvou odlišných vyučovacích metod je to, že jsou v ruštině běžně používána modální predikativa, a proto takový vyučovací způsob je vhodný pro praktické použití.

Resumé

The bachelor work is devoted to deal with the relation between modal verbs in Czech and Russian from the perspective of foreign language teaching, in order to find out similarities between Slavic languages, so as to make second language teaching easier. The main goal of our work is analyzing those five selected basic Czech modal verbs (*chtít, mít, moct, muset, smět*) one by one in light of relevant theories and their Old Slavic origins. At the same time, the Russian modal words corresponding to these specified Czech modal verbs are also researched and compared with them. Besides, the parts of modal words in both Czech and Russian textbooks are analyzed comparatively.

The first part is theoretical part, which focuses on the epistemic modality by describing Czech modal verbs (*chtít, mít...*) and modal predicates (*je třeba, je nutno...*). The following chapter discusses the differences about the description of modality between Czech and Russian in general. Besides, combining with relevant research, the Slavic languages' system is compared with the Germanic languages' system, and it is explained that the Slavic languages are relatively less grammaticalized. What's more, the development of modality in Czech and Russian is also briefly overviewed in relation to their Proto-Slavic language origins.

Following part is practical part, in which the basic listed Czech modal verbs and their counterparts in Russian language are defined in detail and the respective usage of these selected words has been studied. After that, the etymologies of Proto-Slavic language of these Czech and Russian modal words are described and further comparative analysis is conducted to identify their common sources.

The last part is analytic part. In this part the characteristics of modality teaching in these three Czech language textbooks for foreigners and five Russian textbooks are summarized and analyzed. By comparing the textbooks of these two Slavic languages, it is found that the Czech textbooks focus more on rich exercises. Czech modal verbs are usually taught as a separate topic in these Czech textbooks. On the other hand, modal words in Russian are generally taught in conjunction with other related grammar. Combining relevant language theory knowledge, the reason of these two different teaching methods can be considered that modal predicates are commonly used in Russian, therefore such a teaching method is suitable for practical use.

Seznam použité literatury

1. Arnošt Lamprecht, Dušan Šlosar, Jaroslav Bauer, *Historická mluvnice češtiny*, Statní pedagogické nakladatelství. Praha, SPN 1986.
2. B. Hansen, P. Karlík, (eds.): *Modality in Slavonic Languages*. New perspectives. 2005.
3. Darina Hradilová, Božena Bednařiková, Michal Čermák, Markéta Dosoudilová, Michaela Kopečková. *Czech it up! 3: čeština pro cizince: úroveň B1 = Czech for foreigners: level B1*. Michaela et al. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2021.
4. Ivana Bednářová, Magdalena Pintarová, *Communicative Czech: (elementary Czech)*, Magdalena. Praha: Univerzita Karlova, 1995.
5. J. Bauer, R. Mrázek, S. Žaža, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*. Praha 1979.
6. Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník. (2. přeprac. a rozšíř.)*. vyd. Praha: LEDA, 2015.
7. Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка. Том 3*, Москва: Издательство "Прогресс", 1986.
8. Marie Boccou Kestřánková, Dagmar Štěpánková, Kateřina Vodičková. *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*, Kateřina. Brno: Edika, 2017.
9. Miroslav Komárek, *K otázce predikativa (kategorie stavu) v češtině*. In Sborník VŠ pedagogické v Olomouci (Jazyk a literatura), 1954.
10. Olga Belyntseva, Adam Janek, *Učebnice současné ruštiny = Учебник современного русского языка*. Vyd. 1. [s. l.]: Computer Press, 2009.
11. Petr Karlík, ed. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.
12. Radoslav Večerka, *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Univerzita Palackého v Olomouci, Nakladatelství Euroslavica, Olomouc-Praha 2006.
13. Štěpánka Pařízková, *Ruština pro začátečníky a samouky*. Pavel Pařížek, 2017.
14. Věra Nekolová, Irena Camutaliová, Alena Vasiljeva-Lešková, *Ruština nejen pro samouky*. 2007.
15. Vladimír Barnet, *Ruština pro pokročilé*. V nakl. Leda 2., vyd. [s. l.]: Leda, 2007.

16. Yulia Mamonova, Adam Janek, *Ruština pro samouky a věčné začátečníky*, Edika, 2021.

Internetové zdroje

1. *Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)* Redakce: Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Ziskal. Dostupné z: <https://psjc.ujc.cas.cz/>. [cit. 23. 4. 2024]
2. *Толковый словарь русского языка*, С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова. Dostupné z: <https://ozhegov.info/slovar/?q=%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%8C>. [cit. 23. 4. 2024]
3. BESTERS-DILGER, J. (1997). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24748115>. [cit. 23. 4. 2024]
4. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EPIST%C3%89MICK%C3%81%20MODA LITA>. [cit. 23. 4. 2024]
5. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ADVERBIUM#bibitem16>. [cit. 23. 4. 2024]
6. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/MOD%C3%81LN%C3%8D%20SLOVESO>. [cit. 23. 4. 2024]
7. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ADVERBIUM#mod%C3%A1ln%C3%AD%20predikativum>. [cit. 23. 4. 2024]
8. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/NUTNOST>. [cit. 23. 4. 2024]